

Maanpuolustuskorkeakoulu

Johtamisen ja sotilaspedagogiikan laitos

Julkaisusarja 2: Tutkimuselosteita nro 2

Ratkaisuehdotuksia sotilasetiikan erityiskysymyksiin

Integriteettiä ja toimintakykyä kehittämässä

Laura Puumala

MAANPUOLUSTUSKORKEAKOULU
JOHTAMISEN JA SOTILASPEDAGOGIIKAN LAITOS
JULKAISUSARJA 2: TUTKIMUSSELOSTEITA NRO 2

NATIONAL DEFENCE UNIVERSITY
DEPARTMENT OF LEADERSHIP AND MILITARY PEDAGOGY
SERIES 2: RESEARCH REPORTS NO. 2

**RATKAISUEHDOTUKSIA SOTILASETIIKAN
ERITYISKYSYMYKSIIN:
INTEGRITEETTIÄ JA TOIMINTAKYKYÄ
KEHITTÄMÄSSÄ**

LAURA PUUMALA

MAANPUOLUSTUSKORKEAKOULU
Johtamisen ja sotilaspedagogiikan laitos
HELSINKI 2018

Laura Puumala: Ratkaisuehdotuksia sotilasetiikan erityiskysymyksiin: integriteettiä ja toimintakykyä kehittämässä
Maanpuolustuskorkeakoulu, Johtamisen ja sotilaspedagogiikan laitos
Julkaisusarja 2: Tutkimuselosteita nro 2
National Defence University,
Department of Leadership and Military Pedagogy
Series 2: Research Reports No. 2

Uusimmat julkaisut pdf-muodossa
<http://www.mpkk.fi/fi/tutkimus-opetus/julkaisut/jospel/>

Kannen suunnittelu ja toteutus: Pasi Väätäinen

ISBN 978-951-25-3022-9 (PDF)
ISSN 2489-8473 (verkkojulkaisu)
Maanpuolustuskorkeakoulu – National Defence University
Johtamisen ja sotilaspedagogiikan laitos – Department of Leadership and Military Pedagogy

SISÄLLYS

ESIPUHE	1
1 JOHDANTO	3
2 SOTILASETIikka JA SOTILAAN ETIikka	7
2.1 Yksilön taso: sotilaan etiikka	7
2.2. Ammattieettinen taso: sotilasetiikka	9
3 SOTILAAN DILEMMA JA HÄTÄTILAN ETIikka	13
3.1 Sotilas vaikean valinnan edessä	13
3.2 Onko sotilasetiikka aina hätätilan etiikkaa?	15
4 KUN RISTIRIITA EI RATKEA: INTEGRITEETIN FRAGMENTAATIO JA MORAALINEN VAMMA	19
4.1 Integriteetti	19
4.2 Fragmentaatio	21
4.3 Moraalinen vamma	23
5 TIETO EI LISÄÄ TUSKAA: TAPAMORAALIN JA UNIVERSAALIETIIKAN EROTTELU SOTILASETIIKAN VOIMAVARANA	25
6 EETTISELLÄ PEDAGOGIikALLA KOHTI PAREMPAA SOTILASTA	31
6.1 Lääkärit ja sotilaat: erityistarvetta etiikan opetukselle	32
6.1.1 Sotilasetiikan opetus	32
6.1.2 Lääketieteen etiikanopetus	36
6.2 Eettisen kasvatuksen ulottuvuudet ja välineet	38
6.3 Miten integriteettiä voidaan opettaa?	41
7 LOPUKSI: <i>HYVÄ</i> SOTILAS ON <i>HYVÄ</i> SOTILAS	47
LIITE	49
LÄHTEET	51
SUMMARY	55

ESIPUHE

Juha Mäkinen

Sotilasetiikan parissa on jo aiemmin tiedostettu, ettei sotilasetiikkaa tule kehittää yksinomaan asevoimien ja sotilaseettisten yhteisöjen sisäisenä asiana. Tässä julkaisussa valtiotieteiden maisteri Laura Puumala osoittaa millaisia näkökulmia avautuu, kun sotilasetiikka tiivistää keskusteluaan esimerkiksi bio- ja lääketieteen etiikan kanssa.

Tässä tutkimusasetelmassa sotilas- ja lääkäriprofessioiden mielletään toimivan sangen läheisissä yhteyksissä, sillä toimivathan molemmat, mielellään taitavasti ja tietävästi (so. ”osaavasti”), elämän ja kuoleman kysymysten äärellä.

Maisteri Puumalan vertailevasta tutkimusasetelmasta versoaa lukuisia keskustelun ja itsearviointien (reflektioiden) kannustuksia ja ”tikapuita” sekä ehkä monille sellaisia hieman vieraita käsitteitä kuin sotilaan dilemma, henkilökohtainen pirstoutuminen (integriteetin fragmentaatio) ja hätätilan etiikka.

Maisteri Puumala kannustaa meitä edelleen syventymään sekä sotiluuden että sotilastoiminnan perusteisiin. Sotilaiden osalta tällaisiin perusteisiin kuuluvat esimerkiksi kysymykset hyvästä/huonosta/parhaimmasta mahdollisesta sotilaasta, vaalimamme hyveet ja arvot sekä käsitys itsestämme (identiteetti).

Mielestäni maisteri Puumala olettaa varsin perustellusti, että sotilaiden ammattikunnan olemassaolo edellyttää ei-toivottavia oloja ja ilmiöitä, eli ulkoista väkivallan uhkaa. Toisaalta paradoksaalisesti sotilaat eivät toimi yksinomaan vain sodassa, tai sotaa varten, vaan sangen arkisesti yhteistoiminnassa muiden turvallisuusalan toimijoiden kanssa.

Sotilas ei voi sivuuttaa sodan ja sodankäynnin teemoja. Tässä julkaisussa perusoletuksena on se, että sota voi olla oikeutettua ja sotaa voidaan käydä myös eettisesti siedettävällä, riittävän inhimillisellä tavalla. Toiminta, kuten sotakin, edellyttää *toimintakykyisiä* toimijoita. Siis sellaisia, jotka eivät vain ensisijaisesti tee mitä käsketään, vaan ymmärtävät omat arvoperiaatteelliset rajansa; siis sellaiset joita he, ja me, emme ole valmiita ylittämään sääntöjen ja käskyjen perusteellakaan.

Ehkäpä yllättäen sangen yleisesti mielletään, että sotilaan ”kuolla kuuluu” ja pitkälle riittää kun ”tekee mitä käsketään”. Toisaalta tässä julkaisussa korostetaan näkökulmaa, jonka mukaisesti sotilailtakaan ei tule riistää heidän itseisarvoaan ja oikeuksiaan ihmisinä ja kansalaisina. Jos näin kuitenkin menetellään, riistetään sotilailta myös toimijuus, autonomia ja sitä kautta moraalinen *vastuu*.

Jos oletamme ”tiedon lisäävän tuskaa”, niin ennakkoin tuskaisia lukukokemuksia tämän sisältörikkaan julkaisun parissa. Toisaalta jos miellät tarvitsevasi tietoa kehittääksesi esimerkiksi asiantuntijuuttasi, sotilaille erityistä osaamista ja *taituruutta*, niin tässä tapauksessa toivotan sinulle mitä parhaimpia lukuhetkiä etsiessäsi lisää yhteyksiä lukemasi ja *käytännön tekemisesi* välille.

Helsingissä, toukokuussa 2018,

Sotilaspedagogiikan professori,
PhD, yleisesikuntaeverstiluutnantti

Juha Mäkinen

1.

JOHDANTO

Sotilasetiikkaa on jatkuvaa eettistä ”nuorallatanssia”. Sotilaan työhön liitetään perinteisesti, ensisijaisesti ja tietysti oikeutetustikin sotiminen. Sotaan liitetään taistelu, tappaminen, kärsimys ja kuolema.

Tältä kannalta katsottuna lähtöasetelma on moraalien kannalta haastava ja tasapaino uhkaa herpaantua jo ensiaskelilla. Sotilasprofessiota pidetään usein kuitenkin myös suuressa arvossa, sillä kansalaiset luottavat yleisesti turvallisuusalan toimijoihin, kuten Puolustusvoimiin ja poliisiin. Sotilaiden tehtävä on turvata kansalaisten turvallisuus, elämä ja hyvinvointi, joskus jopa oman turvallisuutensa kustannuksella. Tässä puolestaan koetaan olevan jotain jaloa ja sankarillistakin. Sotiluudessa, eli sotilaana olossa, nämä molemmat puolet ovat jatkuvasti läsnä. Sotilasetiikassa on ikään kuin sisäänrakennettuna ristiriitä väkivallan käyttämisestä hyviin tarkoituksiin, eli rauhan ja turvallisuuden saavuttamisesta sodan käynnin keinoin (Mileham 2017, 133). Koska sotilasprofession olemassaolo ja arvostus liittyvät yhteisesti arvostamamme turvallisuuden takaamiseen, on etiikka jo lähtökohtaisesti erottamaton osa tätä toimintaa. Toisaalta ammattietiikan näkökulmasta ei myöskään ole yhdentekevää, miten asetettuihin päämääriin pyritään. Myös turvallisuuden takaaminen on tehtävä eettisesti kestäväällä tavalla. Näin etiikka tulee lähelle jokaista sotilasta sekä institutionaalisesti että yksilöllisesti.

Sotilaan työ ja sotilaana olo ei kuitenkaan ole pelkkää perinteistä sotimista tai edes sotaan valmistautumista. 1990-luvulta alkaen ihmisen ja myös sotilaan toimintaympäristöä ovat muuttaneet muun muassa kiihtyvä globalisaatio ja informaatio- ja kommunikaatioteknologioiden edistyminen valtavin harppauksin. Samalla myös työ- ja perhe-elämä on muuttunut, ilmastokatastrofit uhkaavat, sodat ovat muuttaneet muotoaan ja pakolaisvirrat ovat jatkuvasti kasvaneet. Varsinaisen sotimisen ja taistelun rinnalle ovat nousseet myös erilaiset rauhanturva- ja kriisinhallintatehtävät, joissa sotilaat toimivat turvallisuusalan ammattilaisina. Suomessa puhutaankin sotilaspedagogiikan kahdesta ajanjaksosta: 1920–1930-luvuilla käynnistyneestä varhaisvaiheesta ja 1990-luvulla alkaneesta toisesta vaiheesta. (Toiskallio & Mäkinen 2009, 4, 12.) Toisessa vaiheessa toiminta on muuttumassa lineaarisesta epälineaariseen ja selkeistä sosiaalisista arvo- ja auktoriteettihierarkioista kohti itseohjautuvuutta (Mikkonen 2008, 1–2).

Ammattisotilaan ja rauhanturvaajan toimenkuvat samalla laajenevat ja erikoistuvat globaalistuvassa maailmassa, jossa makroskooppiset konfliktit korvautuvat mikroskooppisilla, ja mikroskooppiset konfliktit muuttuvat ennustettavista ennustamattomiksi, epäsymmetrisiksi ja poliittisen sijaan ideologiseksi, kuten esimerkiksi terrorismin suhteen on käynyt (Heiskanen 2017, 20–24). Tässä tutkielmassa tarkastelen sotilasetiikkaa ensi sijassa Suomen puolus-

tusvoimien kannalta. Käytän kuitenkin myös kansainvälisiä lähteitä ja otan esille useita esimerkkejä kansainvälisistä operaatioista. Suomi ei valtiona ole sodassa, mutta suomalaisia sotilaita lähtee maailmalle erilaisiin monikansallisiin sotilasoperaatioihin, esimerkiksi rauhanturvaajiksi. Tästä syystä myös kansainvälinen ja monikansallinen näkökulma tässä työssä on oikeutettu. Toisaalta tulee pitää mielessä myös se, että eri valtioiden asevoimilla voi olla melko erilaiset tavat opettaa eettisiä sisältöjä ja myös eettiset sisällöt voivat olla jossain määrin erilaiset (ks. esim. Aalto 2016).

Uudenlaiset toimintaympäristöt ja tilanteet tuovat mukanaan myös uudenlaisia eettisiä haasteita, kun pohditaan esimerkiksi sitä, miten lennokkeihin eli ”droneihin” tai kyberhyökkäyksiin tulisi suhtautua. Toisaalta ikaikäiset dilemmat ja paradoksit nostavat päätään yhtä lailla uusissakin tilanteissa. Sotilaan dilemmaksi kutsuttu tilanne, jossa sotilaan tulee valita saamiensa käskyjen noudattamisen ja oman moraali-intuitionsa välillä, tulee entistä selvemmäksi uusissa hätätilaeettisissä valinnoissa. (ks. esim. Toner 1995). Hätätilaeetiikassa on kyse eettisistä valinnoista äärimmäisen vaativissa ja riskialttiissa päätöksentekotilanteissa, joissa tarjolla on vain huonoja vaihtoehtoja (ks. esim. Walzer 1977). Modernit uhat ja kokemattomuus niiden suhteen ovat omiaan aiheuttamaan tällaisia eettisiä hätätilanteita. Tämä luo painetta koulutukselle ja kasvatukselle suuntautua määrän sijasta laatuun: yksilöiden itseohjautuvuuden ja oman käytännöllisen viisauden kehittämiseen (esim. Mikkonen 2008, 1–2).

Hätätilaeiikan kautta sotilasetiikka näyttäytyy vaativana etiikkana. Jos sotilaskontekstissa erityisen usein tai erityisen todennäköisesti on tarjolla vain huonoja toimintavaihtoehtoja, jääkö sotilasetiikassa enää tilaa moraalille hyvyydelle? Tässä tutkielmassa en edes unelmoi vastaavani moraalifilosofisiin kysymyksiin siitä, mikä on oikein tai millainen on hyvä ihminen. Sen sijaan asettelen kysymyksen uudelleen niin, että miten voitaisiin kouluttaa sotilaita (jos ei nyt suorastaan hyviä niin) ainakin *parhaita mahdollisia* sotilaita. Tämä ei toisaalta myöskään sulje pois moraalisesta hyvyyden mahdollisuutta. Pysin tarjoamaan vastausvaihtoehtoja tutkimalla sotilasetiikan ja lääketieteen etiikan opetuksessa ilmaistuja ihanteita ja tavoitteita. Niiden kautta hahmottelen, mitä tietoja ja taitoja näille ammattilaisille tulisi opettaa, jotta voitaisiin ajatella heidän tietävän tarpeeksi etiikasta tehdäkseen itsenäisiä päätöksiä. Ja miten, jos mitenkään kasvatuksen kautta näitä tietoja ja taitoja voitaisiin tukea?

Sotilasetiikka on vaativaa ja haastavaa etiikkaa, jonka mukainen toiminta vaatii mielestäni jopa eettistä *taituruutta*. Taituruuden oppiminen ja opettaminen puolestaan vaatii paljon muutakin kuin perinteistä arvokasvatusta ja hyveellisen luonteen koulumista. Sotilaspedagogiikassa taituruutta pyritään kehittämään toimintakyvyn käsitteen avulla. Toimintakyvyllä tarkoitetaan ihmisen potentiaalia toimia asianmukaisella tavalla erilaisissa tilanteissa. Toimintakyky on fyysisen, psyykkisen, sosiaalisen ja eettisen olemuksen muodostama holistinen kokonaisuus, joka on enemmän kuin osiensa summa ja tiiviisti osa kokonaisvaltaista ihmisyyttämme. Toimintakyky ottaa yksilön osaksi sosiaalisuhteis-kunnallisia rakenteita, sekä aikaa, paikkaa ja kulttuuriympäristöä. Eettinen toimintakyky on siis yksi holistisen toimintakyvyn osa-alue, vaikkakin ehkä näistä osa-alueista kokonaisvaltaisimmin. Eettinen toimintakyky on kykyä tai potentiaalia

pohtia ja hallita tekojaan ja päätöksiään eettisesti latautuneessa toimintaympäristössä. (Mikkonen 2008, 22–24; Toiskallio & Mäkinen 2009, 48–51.) Tässä tutkielmassa vien toimintakyvyn käsiteanalyysiä pidemmälle ja asetan toimintakyvyn keskiöön autonomisen toimijan, joka puolestaan tuo toimintakyvyn lähelle integriteetin käsitettä. Autonomian ja integriteetin käsitteiden analysointi puolestaan paljastaa kaksi tapaa, joilla Puolustusvoimien kontekstissa eettistä toimintakykyä voitaisiin paremmin tukea eettistä kasvatusta muokkaamalla. Ensimmäinen tapa on laajempi ja/tai syvällisempi etiikan opetus teoreettisessa ja metaeettisessä mielessä. Toinen tapa on autonomian tukeminen tiettyjä kykyjä vahvistamalla esimerkiksi erilaisin pedagogisin menetelmin ja kokeiluin.

Tutkielmassa voidaan erottaa kaksi osiota, ongelmakeskeinen ja ratkaisukeskeinen osio. Aloitan tutkielmani perustelemalla etiikan opetuksen, eettisen osaamisen ja jopa taituruuden merkitystä ja tärkeyttä sotilaan ammatissa esittelemällä ja problematisoimalla sotilasetiikalle erityisiä haasteita ja eettisen toiminnan ja toimintakyvyn riskitekijöitä. Ratkaisukeskeisessä osiossa esittelen kaksi edellä mainittua lähestymistapaa toimintakyvyn tukemiseen. Metaeettisessä tarkastelussa huomautan, että sotilaseettisissä pohdinnoissa voi olla hyödyllistä erottaa toisistaan arkielämän tason *tapamoraaliset* käytösnormit, sekä korkeamman tason *universaalit* moraalinormit. Sotilaseettisiä (kuten muitakin ammattieettisiä) normeja ja sääntöjä voidaan pitää osana etiikan tapamoraalista ulottuvuutta, kun taas eettisen toimintakyvyn ja autonomisen harkinnan kautta voidaan päästä käsiksi universaaleihin eettisiin arvoihin. Nämä universaalit arvot määrittävät lopulta myös tapaeettisten normien todellista sisältöä, vaikkakin kulttuuriolosuhteet muokkaavat niiden ilmenemismuotoa. Muutamien esimerkkien kautta demonstroin, miten monenlaiset ristiriitatilanteet ja dilemmat saattavat laueta tai helpottua jo pelkästään näiden kahden tason tiedostamisella ja tarkastelulla. Siksi mielestäni ammattisotilaan tulisi entistä paremmin tietää eettisistä peruseriaatteista ja argumenteista myös teoreettisella ja filosofisella tasolla.

Todellisuudessa sotilaat kohtaavat varmasti paljon myös sellaisia ristiriitatilanteita, jotka eivät pelkällä metaeettisellä tietoisuudella ratkea. Myöskään pelkistä säännöistä, käskyistä tai kielloista ei useinkaan näissä tilanteissa ole juuri apua. Uudenlaisen säännöt ja normit ylittävän etiikan opettaminen vaatii myös uudenlaista reflektiivistä pedagogiikkaa, jonka päämääränä tulisi olla henkilön autonomian tukeminen integriteettiä kehittämällä. Reflektiivistä ja kriittistä pedagogiikkaa on perinteisesti pidetty emansipatorisena ja voimaannuttavana, toisinaan lähinnä vähemmistöjen pedagogiikkana (ks. esim. Kanpol 1999), mutta tässä yhteydessä viitataan lähinnä sen osallistavaan ja ajatteluun aktivoivaan puoleen, joka tekee oppijoista aktiivisia tiedonhakijoita ja -käsittelijöitä, jopa tiedonluojia ja kriittisiä pohtijoita pelkkien passiivisten tiedonmaksujien sijaan (Bailey 2012, 24–25).

Sotilaanakin toimiessaan ihminen on sekä yksilö ja kokonaisuus jo itsensä että osa monia muita suurempia kokonaisuuksia, kuten omaa perhettä, kulttuuriaan ja yhteiskuntaansa. Holistisena, autonomisena yksilönä toimiminen vaatii integriteettiä. Integriteetillä tarkoitetaan identiteetin henkilökohtaista ja moraalista ulottuvuutta, jonka kautta henkilö pystyy kokemaan oman itsensä

pysyvyyttä ja samuutta ajasta ja tilanteesta toiseen, sekä yhteyttä muihin eettisellä tasolla (Côté & Levine 2002). Integriteetin tukeminen on sotilaspedagogikassa haastavaa, sillä sotilaana olossa ja sotiluudessa, niin käytännön tasolla kuin retoriikassakin, korostuu usein toiminnan yhteisöllinen ja hierarkkinen, ryhmäkuria painottava elementti. Sotilasetiikan erityisenä haasteena on sovittaa yksilön vapaus ja vastuu osaksi sotilaan roolia joukkonsa osana. (Mikkonen 2008, 10–11.) Jos yksilön oma etiikka ja ammattietiikan koodistot ovat pirstaloituneet omiksi erillisiksi moraalijärjestelmikseen, ihminen joutuu jatkuvasti tekemään joko/tai -päätöksiä tai huonoja kompromisseja. (ks. esim. Cartagena & Beaty 2017; Mileham 2017.)

Kun vaikeita päätöksiä on kentällä kuitenkin tehtävä, voidaan joutua tilanteeseen, jonka jälkeen koetaan lamauttavaa syyllisyyttä ja niin sanottua moraalista vammaa (*engl. moral injury*) (ks. esim. Heinonen 2017; Meagher 2014). Tällöin eettinen toimintakyky alentuu huomattavasti, eikä sotilas ole enää kumpaakaan – ei tehokas eikä hyvä. Toimintakyky on kokonaisuus. Kun yksi sen osa-alueista rikkoutuu, koko kokonaisuus kärsii, sillä sotilas ei enää pysty saavuttamaan koko potentiaaliaan. Eettiseen koulutukseen panostamiseen motivoivana voimana on ajatus siitä, että integriteetin ja toimintakyvyn suojelemissa ehkäisy on paras hoito. Näin ollen voidaan ajatella, että oikeanlaisella koulutuksella pystyttäisiin ehkäisemään psykologisia ja moraalisia vammoja ja kärsimystä. Siten oikeanlaisella koulutuksella voisi olla jopa terapeuttinen ja ennaltachkäisevä vaikutus.

2.

SOTILASETIikka JA SOTILAAN ETIikka

Jokainen yksilö liikkuu elämässään jatkuvasti erilaisilla toiminnan kentillä, joissa kaikissa saatetaan niin sanotusti ”pelata eri säännöin”. Toimiessaan esimerkiksi kotona, harrastuksissa tai ystävien parissa, töissä tai kansalaisena ja kulttuurinsa edustajana, yksilön toimintaa ja tulkintaa ohjaavat tilannekohtaisesti hieman erilaiset tekijät: erilaiset arvot, ohjeet ja säännöt. Näiden jossain määrin ulkoisten normien lisäksi yksilöllä on myös omia henkilökohtaisia mielipiteitä, arvostuksia ja motiiveja, jotka tilannetekijöiden lisäksi ja yhteistoiminnassa niiden kanssa vaikuttavat yksilön lopulliseen toimintaan ja päätöksentekoon. (Mutanen 2010, 153–155.) Hyvät tavat ja tietyt perustavanlaatuiset arvot ja säännöt tietysti (tai ainakin toivottavasti) vaikuttavat kaiken toimintamme taustalla tilanne- ja ympäristötekijöistä riippumatta, mutta ainakin jossain määrin voidaan ajatella, että toimintaamme keskeisimmin ohjaaviksi nousevat arvot ja periaatteet ovat hieman erilaiset esimerkiksi lasten syntymäpäiväkutsuille osallistuessamme, verrattuna vaikka oikeuden edessä todistamiseen tai vaaleissa äänestämiseen. Arvot liittyvät arvostuksiin. Yksilön arvostukset ilmaisevat sen, mitä hän pitää arvokkaana. Arvot antavat ihmisen toiminnalle suuntaa ja merkitystä. Eettisessä toiminnassaan ihminen tavoittelee sitä, mitä pitää hyvänä ja arvokkaana ja pyrkii välttämään sitä, mitä pitää paheksuttavana tai huonona. (Ibid.) Kuinka sitten nämä moraalin eri tekijät ja ulottuvuudet sekä eri toimintaympäristöjen erilaiset arvot sopivat yhteen ja ohjaavat toimintaa koherentisti?

2.1 Yksilön taso: sotilaan etiikka

Arkkikäsitystemme mukaan periaatteessa jokaisella normaalilla, aikuisella, täysi-ikäisellä toimijalla on oma sisäinen moraalikompassinsa, jonka avulla hän voi erottaa tilannekohtaisesti oikean väärästä ja hyvän pahasta. Tätä kompassia voidaan kutsua myös omatunnoksi, joka hairahduksen sattuessa ikävästi kolkuttaa. Ihmisenä, kansalaisena, perheenjäsenenä, ystävänä ja yksilönä myös jokaisella sotilaalla on oma sisäinen moraalinsa, jonka mukaan hän haluaa mielellään järjestää elämänsä ja toimintansa.

Moraalisen toiminnan ajatellaan yleensä edellyttävän eettisesti relevanttien tilanteiden lisäksi moraalista *toimijaa*, jonka tulee olla autonominen eli vapaa, vastuullinen ja intentionaalinen (Boda 2017, 153; Beauchamp & Childress 2001, 58). Tätä vaatimusta voidaan kutsua autonomisuusperiaatteeksi (*engl. autonomy principle*). Moraalinen, autonominen toimijuus edellyttää vapautta valita ja kykyä kontrolloida omaa toimintaansa, riittävää ja perusteltua tietoa vaihtoehtoistaan sekä tietoista ja tarkoituksenmukaista päätöstä ja/tai toimintaa. Autonomisen toimijan valinta ja päätöksenteko perustuvat hänen arvoihinsa ja

niihin liittyvään rationaaliseen harkintaan. (Wright 1987, 24.) Autonomisuus on siis kykyä ja kompetenssia (*engl. competence*) itseohjautuvuuteen sek itsenäiseen valintojen ja päätösten tekoon että niiden toteuttamiseen (Boda 2017, 153). Moraalinen vastuullisuus ja moraalisen kiitoksen tai halveksunnan ansaitseminen edellyttävät siis pelkän deterministisen syy-seurausketjun ylittävää vapaata motivaatiota toimia tietyllä itse valitulla tavalla (Lindley 1986, 22). Arkkikäsitystä jälleen mukaillen, ”omantunnon” voitaisiin siis ajatella koostuvan yksilön autonomiasta ja sen mukanaan tuomasta moraalisesta vastuuntunnosta. Näin ollen yleensä ajatellaan, että moraalinen vastuu on ensi sijassa ja ehkä jopa yksinomaan autonomisten yksilöiden, siis toimijoiden, harteilla (Wright, 1987, 24–25; Jeffery 2011, 7).

Toimijoita voidaan kutsua myös subjekteiksi tai ”agenteiksi” (*engl. moral agent*) ja näin ollen tehdä erottelu moraalisten toimijoiden eli subjektien ja moraaliohjeiden välillä. Objektit edustavat toiminnan kohdetta. Objekteilla ei ole valtaa tai kontrollia, heille asioita vain tapahtuu. Subjektit puolestaan ovat aktiivisia, intentionaalisia toimijoita, tässä yhteydessä siis nimenomaan moraalin kannalta relevantteja toimijoita. Tällä ei suinkaan tarkoiteta, että moraalitoimijat olisivat automaattisesti moraalisesti hyviä. Itse asiassa asia on päinvastoin: nimenomaan toimijat, ja vain toimijat, voivat olla moraalisesti oikeassa tai väärässä, hyviä *tai pahoja*. Objektit puolestaan eivät voi saada tätä normatiivista latausta. Ne ovat neutraaleja hyvän tai pahan toiminnan kohteita tai sivullisia. (SEP, <https://plato.stanford.edu/entries/action/>; Jeffery 2011, 6-7.)

Toimijuuteen eli subjektiuteen liitetään yleensä välttämättömänä ehtona autonomisuus eli kyky itsenäiseen perusteltuun päätöksentekoon. Toimijan autonomisuus on olettamuksen varassa: lähtökohtaisesti oletamme ihmisten olevan vapaita ja vastuullisia ja kunnioitamme heidän vapauttaan ja vastuutaan. (SEP; Wright 1987, 25; Beauchamp & Childress 2001, 57.) Sellaiset henkilöt, joilta puuttuu autonomisuus, kuten pienet lapset tai vaikeasti vammaiset henkilöt, eivät voi olla toimijoita eli subjekteja. He ovat (moraali)objekteja, joihin (moraalinen) toiminta voi kohdistua, ilman että he oikeastaan muuten ovat siitä osallisia. Toki arvostamme ja kunnioitamme myös heitä muista syistä, esimerkiksi ihmisinä sinänsä. Autonomisuus ei kuitenkaan ole absoluuttinen kategorinen käsite, vaan se on suhteellista, asteittaista ja tilannesidonnaista. Esimerkiksi lapset kasvavat aikuisiksi ja täysivaltaisiksi tullessaan heistäkin tulee toimijoita eli subjekteja. Toisaalta esimerkiksi melko vakavastikin vammaiset ihmiset voivat olla kykeneviä autonomiseen päätöksentekoon ja siten toimijuuteen tietyillä elämänsä osa-alueilla, vaikka eivät läheskään kaikilla, tai edes suurimmalla osalla. Toimijuus ja sen tasot ovat siis jatkumo, ei joko-tai-tila. (Wright 1987, 25; Beauchamp & Childress 2001, 58–60.) Moraalisen toiminnan suhteen rajanveto tällä jatkumolla saattaa olla erityisen haasteellista, eikä tätä rajanvetoa valitettavasti ole mahdollista pohtia tässä tutkielmassa tämän syvemmin. Luvussa 6 palataan kuitenkin toimijuuteen ja autonomiaan toimintakyvyn käsitteen keskiössä sekä niihin tapoihin, joilla toimijuutta voitaisiin sotilaaksi kasvamisessa tukea.

2.2 Ammattieettinen taso: sotilasetiikka

Eri ammattikunnilla on omat arvojärjestelmänsä, joihin ne edustajiaan sosiaalistavat ja kouluttavat. Ammattieettiset arvot edustavat tämän ammattikunnan perustavia päämääriä ja ammattietiikka kertoo sen, minkälainen toiminta ammattia harjoittaessa on hyväksyttävää tai toivottavaa. (Räikkä 2004, 15–16.) Sotilasammatin keskeinen päämäärä ja arvo on *turvallisuus*. Ammatit eli professionsiot ovat osa keinokehoista yhteiskunnallista todellisuuttamme, ja niitä voidaan määritellä ja luonnehtia eri ammateille ominaisten tyypillisten piirteiden kautta. Näin ollen ammatilliset arvot voivat olla myös historiallisesti muuttuvia, mutta tällainen muutos on pitkällisen yhteiskunnallisen prosessin tulos. (Mutanen 2010, 154.)

Ammatti eroaa usein työstä muun muassa siinä, että ammatti vaatii aivan erityistä tietotaitoa, ja siten usein myös syventävän koulutuksen. Ammatti palkitsee tekijäänsä yleensä jo itsessään, ja olisi suotavaa, ettei sitä tehdä vain rahan takia. Ammattiin liittyy ammatin *hankkiminen* ja sen *harjoittaminen*, ja näiden katsotaan olevan jotain enemmän kuin pelkkä työnteko. Ammatti luokin yksilölle tietynlaisen aseman yhteiskunnassa ja tuo siten mukanaan oikeuksia ja valtaa, jotka yhdistyvät ammatinharjoittajan auktoriteettiasemaksi. (Airaksinen 1991, 25–27.) Ammattikunnan auktoriteetti ja asema syntyvät lupauksesta puolustaa yhteiskunnassa yleisesti hyväksytyjä ja arvossa pidettyjä päämääriä ja arvoja. Nämä päämäärät ja arvot siis oikeuttavat ammattikunnan olemassaolon, toiminnan ja sen nauttimat erioikeudet, kuten esimerkiksi rahalliset palkkiot. Olennaista on myös se, että kukin ammatti pyrkii monopolisoimaan vain oman erityisalansa ja arvopäämääränsä tai korkeintaan hyvin rajatun arvostuksen kimpun. (Ibid., 27–28.)

Sotilasetiikalla viitataan siis sotilaan ammattietiikkaan.¹ Yksilö on vastuussa teoistaan, mutta toimiessaan ammatinsa viitekehyksessä tämä ammatillinen toimintaympäristö osaltaan määrittää yksilön tekoja (Airaksinen 1991, 20). Ammattietiikka muodostuu kolmen osatekijän kautta: 1) ammattiryhmästä, 2) tämän ammattiryhmän jakamasta arvomaailmasta eli ammattikunnan eettisistä periaatteista, sekä 3) eksplisiittisestä sitoutumisesta näihin ammatin yhteisiin periaatteisiin. Joskus ammattietiikalla tarkoitetaan pelkkää normikoelmaa tai eettistä koodistoa, johon ammattikunta on esimerkiksi juhllisten valojen kautta sitoutunut. (Mikkonen 2008, 16–18.)

Koska ammatit näin ollen ovat jo lähtökohtaisesti normatiivisia instituutioita, myös niiden harjoittamiseen yleensä liittyy ammattikohtaisia eettisiä normeja ja koodeja. Eri ammattien etiikoita yleensä määrittävät alakohtaiset ammattihyveet. Hyveillä tarkoitetaan sellaisia haluttavia piirteitä, joihin liitetään moraalis-

¹ Sotilasetiikan rinnastaminen ammattietiikkaan on kuitenkin jossain määrin ongelmallista varsinkin Suomen kaltaisessa maassa, jossa on toisaalta asevelvollisuusarmeija ja toisaalta Maanpuolustuskorkeakoulussa koulutetut upseerit, jotka puolestaan ovat ammattisotilaita. Näiden lisäksi on myös naissotilaita, jotka halutessaan astuvat palvelukseen vapaaehtoisesti ja voivat lisäksi osallistua myös upseerikoulutukseen yhtä lailla kuin miehet. Sotatilanteessa ammattisotilaat ja asevelvollisuusarmeija taistelisivat rinta rintaan, mutta asemaltaan ja koulutukseltaan ryhmät eroavat toisistaan melko paljonkin.

ta arvoa. Hyveet ovat jotain enemmän kuin sosiaalisesti arvostetut piirteet. Ne ovat arvostettuja juuri siinä mielessä, että ne kertovat kantajansa moraalista hyvydestä. (Beauchamp & Childress 2001, 27.) Hyveitä voidaan ajatella taipumuksiksi toimia tietyllä tavalla tai tietyn periaatteen mukaan. Hyveet manifestoituvat valinnan kautta. Hyveen ohjaamaa valintaa määrittää ennen kaikkea henkilön sisäinen motivaatio toimia tiettyjen moraaliperiaatteiden mukaan, ei niinkään esimerkiksi ympäristötekijät tai muut mieltymykset. (Fisher 2011, 110–112.) Ammattilaisten hyveet määrittävät yleensä siitä arvoperustasta, jolle kyseinen ammatti-instituutio rakentuu. Näin ollen ihanteelliseksi ammattilaiseksi muodostuu sellainen henkilö, jonka luonneprofiili edesauttaa ammattikunnan yleisen arvon ja päämäärän toteutumisessa. (Airaksinen 1991, 46–47.) Sotilaan ammattihyveinä voidaan pitää muun muassa rohkeutta, päättäväisyyttä ja uhrautuvaisuutta, sillä nämä palvelevat sotilasammattin turvallisuuspäämäärää.

Ammattietikalla on useita eri tarkoituksia. Yhtäältä se hahmottaa ne arvopäämäärät, joita kohti ammattilaisten tulee työssään pyrkiä, joita muut kansalaiset heidän olettavat turvaavan, ja jonka nojalla ammatit ovat saavuttaneet erityisasemansa ja nauttimansa arvostuksen yhteiskunnassa. Toisaalta ammattietikka sisältää kimpun hyveitä ja piirteitä, joita ammatin menestyksekkäs ja eettinen suorittaminen vaatii, ja joita kansalaiset ammattilaisilta toivovat. Kolmanneksi sääntöjen ja eettisten koodien tarkoitus on toimia ammattilaisten ohjenuorina eettisessä harkinnassa siitä, mikä nimenomaan kyseistä ammattia harjoittaessa on oikein tai väärin. (Räikkö 1998, 18–21.) Mielestäni nämä ulottuvuudet voidaan tiivistää niin, että ammattieettiset periaatteet koskevat 1) sitä, mikä on ammatin eettinen periaate tai päämäärä eli yhteiskunnassa yleisesti hyväksytty arvo, jota ammattikunta pyrkii edistämään tai turvaamaan ja 2) sitä, miten tämä päämäärä saavutetaan eettisesti oikealla tai hyväksyttävällä tavalla. Ei siis riitä, että tiedostaa ja hyväksyy pyrkimyksen ammattieettiseen arvopäämäärään, vaan myös tämä pyrkimys on toteutettava eettisesti kestäväällä tavalla.

Jotkin ammattikunnat, kuten sotilaat ja lääkärit, vannovat myös puolijuhlallisia valoja vakuuttaakseen näin uskollisuuden oman ammatinsa eettisille periaatteille. Näistä valoista voidaan tulkita löytyvän ammattikunnan tärkeimmät ihanteet ja toimintaa vahvimmin määrittävät periaatteet. Suomen sotilasvalassa ja -vakuutuksessa² korostetaan luotettavuutta ja uskollisuutta sekä ”kaveria ei jätetä” -henkeä ja tehtävän loppuun saattamista, vaikka viimeisillä voimilla. Kadetit puolestaan antavat vielä toisen valamuotoisen lupauksen eli kadettilupauksen. Kadettilupauksessa mainitaan sotilaan kunnia sekä tarkoitusperien ylevyys ja jalous toimintaa ohjaavina ihanteina. Urhoollisuus ja päättäväisyys nousevat implisiittisesti tarkoitusperien saavuttamisen takaaviksi upseerin hyveiksi. Kadettilupauksessa korostuu myös isänmaallisuus ja kansallisuuskeskeisyys. Tästä lähtökohdasta käsin rauhanturvaamis- ja kriisinhallintatehtävien oikeutusta tai niistä motivoitumista voidaan pitää jossain määrin haastavana. Lääkäriarvo³ sen sijaan antaa eksplisiittisempiä toimintaohjeita, ja

² Sotilasvala ja -vakuutus sekä kadettilupaus löytyvät liitteestä.

³ Suomen Lääkäriliiton lääkäriarvo löytyy liitteestä.

siinä mainitaan ammattikunnan arvopäämääräksi terveyden edistäminen, sairaiden parantaminen ja kärsimyksen lievittäminen. Lääkärinvalassa kehoitetaan myös kunnioitukseen sekä kollegoita että potilaita kohtaan ja sivutaan vaihtoluovollisuutta ja luottamussuhdetta.

Sotilasetiikka eroaa monista muista ammattietiikoista muun muassa siinä, että koko ammattikunnan olemassaolo riippuu ei-toivottavista yhteiskunnallisista oloista ja ilmiöistä, eli (ulkoisesta) väkivallan uhasta.⁴ Sotilasprofession palvelema turvallisuus toki on haluttava ja positiivinen arvo, mutta se, että sitä varmistamaan ylipäänsä tarvitaan erillinen professio (tai useampiakin professioita, kuten esim. poliisit ja vartijat), on periaatteessa lähtökohtaisesti huono tai ainakin epäideaalinen asiointi. Olisihan hienompaa, ettei kenenkään turvallisuus koskaan olisi uhattuna, mutta tämä ei välttämättä ole kovin realistista, eivätkä välttämättä edes kaikki pasifisminkaan muodot vaadi totaalista maailman rauhaa. Siitä huolimatta tämän epäihanteellisen lähtökohdan tiedostaminen auttaa ymmärtämään sotilasetiikan erityistarvetta eettisiin perusteisiin ja ehkä jopa eettiseen (erityis-)osaamiseen. Eettisellä herkkyydellä tarkoitetaan sitä, että joissain ammateissa eettisiä haasteita on enemmän ja ongelmiin ajaututaan herkemmin. Se, kuinka eettisesti herkkä tietty ammatti on, riippuu siitä, kuinka paljon siihen liittyy vapautta ja valtaa, kuinka tunneperäisesti työn tuloksiin suhtaudutaan, ja kuinka kaukana ammattimoraali on tavallisesta arkipäivän moraalista. (Räikkö 2004, 17.) On mielestäni selvää, että näillä määritelmillä sotilaisuus on eettisesti herkkä professio, ja tästäkin syystä eettisen osaamisen tason on oltava korkea.

Sotilasetiikka nojaa kahteen taustaoletukseen sotilasprofession oikeutuksesta. Ensinnäkin, jotta olisi millään tavalla mielekästä puhua sotilasetiikasta, tulee olettaa, että voidaan määrittää olosuhteet oikeutetulle sodalle. Jos sota ylipäänsä ei koskaan missään tilanteissa voi olla oikeutettua, putoaa sotilasetiikaltakin pohja. Toinen oletus on se, että sotaa voidaan käydä eettisesti siedettävällä, riittävän inhimillisellä tavalla. Riittävän inhimillisyyden rajasta voidaan toki käydä keskustelua, mutta periaatteessa tällainen rajanveto on oletettava mahdolliseksi. Jos nämä ehdot eivät täyty, on turhaa, ellei jopa tekopyhää, puhua koko sotilasammattin etiikasta. (Häyry 1991, 77.) Tässä yhteydessä en aio pohtia pidemmälle sitä, täyttyvätkö nämä ehdot vai eivät. Sen sijaan aloitan oman tarkasteluni siitä taustaoletuksesta, että voidaan kuvitella joissain olosuhteissa sodan ja sodankäynnin olevan perusteltua. Avoimeksi jää kuitenkin kysymys siitä, onko sodankäynti siltikään ainoa tai paras ratkaisu turvallisuutta

⁴ Tässä oletan, että vaikka sotilaan työnkuva on laajentunut valtioiden välisistä sodista kompleksisempiin ja epäsymmetrisempiin asetelmiin, on sotilaan torjuma uhka kuitenkin siinä mielessä ”ulkoinen”, että siihen suhtaudutaan kyseisen yhteiskunnan ulkopuolisena ja sitä vastustavana tekijänä. Sitä vastoin esimerkiksi poliisi vastaa sisäisestä turvallisuudesta reagoiden uhkiin, jotka ensi sijassa tulevat yhteisön sisältä. Tiedostan kuitenkin, että tällainen rajanveto on erityisesti viime vuosikymmeninä hämärtyneen entisestään. Lisäksi tässä käytetään termiä väkivalta sen laajassa merkityksessä, joka kattaa fyysisen väkivallan lisäksi myös esimerkiksi alistamisen, vainon ja syrjinnän.

uhkaaviin ongelmiin. En siis tässä kyseenalaista perinteisen sodan oikeutusta, mutta jätän avoimeksi sen tarpeellisuuden tai tehokkuuden.⁵

Kuinka sitten sovittaa yhteen yksilöllisen sotilaan oma etiikka ja sotilaan ammattietiikka? Sotilasetiikka on siinäkin mielessä erityislaatuista ammattietiikkaa, että se saattaa tietyissä tilanteissa vaatia ihmistä tekemään sellaisia päätöksiä ja tekoja, joita hän ei muussa elämässään olisi halukas tekemään, kuten asettamaan lähimmäisensä hengenvaaraan tai tappamaan toisen ihmisen. Tämä on hyvä esimerkki siitä, kuinka eettisen herkkyyden ehdot täyttyvät. Seuraavassa luvussa esittelenkin muutaman sotilaseettisen erityisongelman: sotilaan dilemmaksi kutsutun ongelman, sekä hätätilan etiikan käsitteen, joka mielestäni auttaa hahmottamaan sotilaan eettistä toimintaympäristöä taistelun aikana.

⁵ Erityisesti perinteisen sodan tehokkuus kyseenalaistuu uudenlaisten yhteiskunnallisten ja kansainvälisten uhkien, kuten kyberuhan tai terrorismin suhteen, sekä uudenlaisten taistelutekniikoiden ja aseiden, muun muassa robotisaation myötä.

3.

SOTILAAN DILEMMA JA HÄTÄTILAN ETIIKKA

Sotatilanteissa kohdataan käytännössä välttämättä monia erilaisia ristiriitatilanteita ja dilemmoja, joissa valinta on vaikea ja ratkaisun oikeellisuus epäselvä. On ilmiselvää, että ihmisen toiminta voi olla ristiriidassa hänen arvojensa kanssa, mutta myös yksilön arvot voivat olla ristiriidassa keskenään. Arvokonfliktiksi tai arvoriidaksi kutsutaan tilannetta, jossa kaksi arvoa sulkevat toisensa pois niin, että arvon A toteuttaminen välttämättä estää arvon B toteuttamisen. Toisaalta tilanne saattaa olla myös sellainen, että tietyn paheen tai *epäarvon* X välttäminen, tai toteuttamatta jättäminen välttämättä toteuttaa epäarvon Y. Arvokonfliktissa toimijan on pohdittava, kumpaa arvoista pidetään parempana tai kumpaa epäarvoista huonompana. Näin toimija päätyy toteuttamaan kahdesta hyvästä paremman tai kahdesta pahasta pienemmän. Tosielämän tilanteissa tämä on tietysti helpommin sanottu kuin tehty. (Mutanen 2010, 156–157.)

Arvokonflikti on erotettava velvollisuuskonfliktista siinä, että velvollisuuskonfliktissa kyse on normien välisestä konfliktista arvojen sijaan. Normit ovat toimintaohjeita, jotka velvoittavat tai kieltävät tiettyjä tekoja. (Ibid., 155–157.) Kutsun tässä tutkielmassa *sotilaan dilemmaksi* (engl. *soldiers dilemma*) sellaista ristiriitatilannetta, jossa sotilaan omat arvot tai oma tulkinta yhteisistä arvoista eroaa ylhäältä päin annetuista käskyistä, normeista ja tulkinnoista. Kumpaa sotilaan silloin tulisi totella, omaa intuitiotaan ja vakaumustaan vai ulkopuolista käskyä? Tätä dilemmaa kutsutaan joskus myös uskollisuusdilemmaksi (engl. *loyalty dilemma*). (Toner 1995, 26–28.)

3.1 Sotilas vaikean valinnan edessä

Puolustusvoimien kontekstissa ryhmäkurin ja tottelevaisuuden merkitys on ymmärrettävästi tärkeä. Ryhmäkuri ja organisaation hierarkkinen rakenne perustuvat ajatukseen siitä, että hierarkiassa ylemmän tason johtajilla on kompetenssi ja oikeus antaa käskyjä alaisilleen, ja alaisilla puolestaan on osaaminen ja velvollisuus noudattaa näitä käskyjä. (Boda 2017, 159.) Toisaalta sotilaan ei tulisi myöskään sokeasti ja kyseenalaistamatta totella mitä tahansa käskyä (Mutanen 2010, 159). Tottelevaisuutta voidaan pahimmassa tapauksessa käyttää myös tekosyynä ja eräänlaisena vastuunvapautuksena epäeettiselle toiminnalle. Lähtökohtaisesti sotilaan tulisi tietysti totella ja noudattaa käskyjä, mutta ei kuitenkaan kyseenalaistamatta. Sotilaan ei tulisi noudattaa moraalittomia käskyjä, ja tällaisten ”huonojen” käskyjen noudattamisesta sotilaan on oltava myös itse vastuussa. (Toner 1995, 28.) Tämä ilmenee Suomen puolustusvoimissa myös yleisessä palvelusohjeäännössä, jonka mukaan esimerkiksi laitonta käskyä ei tule totella (YLPALVO 2017, 15). Itse asiassa voidaan myös ajatella,

että joissain tilanteissa oikeuden lisäksi sotilaalla on myös velvollisuus olla noudattamatta käskyjä, mikäli ne ovat moraalittomia (Rawls 1971, 380–381). Tällaiseen ajatteluun sisältyy nähdäkseni tietoisuus siitä, että myös esimiehet ja johtajat voivat erehtyä ja olla väärässä. Samoin tähän sisältyy käsitys siitä, että tällaisessa tilanteessa aitoa lojaaliutta ja palvelemista on näiden virheiden osoittaminen, ja sitä kautta yritys korjata tai estää niitä hetkellisen tottelemattomuudenkin kustannuksella. Vaikka tottelevaisuus voikin olla yksi sotilaan hyveistä, se ei kuitenkaan voi olla sotilaan korkein hyve – ei ainakaan, jos tavoitteena on aidosti eettinen ja *hyvä* sotilas.

On siis erotettava toisistaan yksittäinen käsky ja toimintaa ohjaava *tarkoitus*. Sotilaan velvollisuus ei ole käskyjen noudattaminen pelkästä käskyjen noudattamisen ilosta vaan vain siinä määrin, että nämä käskyt palvelevat sotilaan ja koko asevoimien tai sodan tarkoitusta ja päämäärää. Näiden päämäärien puolestaan tulee palvella ihmisten, kansan ja yhteiskunnan parasta ja yhteistä hyvää. (Ibid., 30–34.) Jos tottelevaisuutta pidetään sotilaan korkeimpana hyveenä, sotilaat nähdään pelkästään jonkinlaisena työkaluna valtiollisten päämäärien saavuttamiseksi. Tämä on inhimillisten moraalisten toimijoiden tyypistämistä pelkästään välinearvoisiksi koneiksi tai välineiksi omien päämäärien saavuttamisessa. Jos sotilailta riistetään tällä tavalla itseisarvo ja oikeudet ihmisinä ja kansalaisina, heiltä riistetään myös toimijuus, autonomia ja sitä kautta moraalinen vastuu. (Boda 2017, 162.)

Walzerin (1977) mukaan sotilasvala ei ole vastuuvapautus vaan nimenomaan lupaus ottaa vastuu teoistaan palveluksen aikana. Lupaus lojaaliudesta ja käskyjen noudattamisesta ei poista vastuuta näiden käskyjen arvioimisesta ja omasta harkinnasta. (Walzer 1977, 311.) Sokeaa lojaaliutta voidaan kutsua myös passiiviseksi tottelevaisuudeksi ja sitä pidetään yleensä liberaalin ajattelutavan vastaisena. Sen sijaan liberaalikin sosiaalinen järjestys ja yhteiskunta, kuten useimmat länsimaiset yhteiskunnat, voi hyväksyä tottelevaisuuden ja ryhmäkurin, kunhan se toteutuu edellä esitetyn aktiivisen, pohtivan ja harkitsevan tottelevaisuuden kautta viimekädessä jokaisen yksilön omana päätöksensä. (Kucera 2018, 201.) Tämän lisäksi asevelvollisuusarmeijassakin on kuitenkin olemassa myös toinen vaihtoehto eli siviilipalvelus ja periaatteessa kolmantena vaihtoehtona jopa totaaliikieltäytyminen.

Edellä mainitun uskollisuudsdilemman mukaisia esimerkkejä on varmasti helppo keksiä esimerkiksi toisesta maailmansodasta ja erityisesti sen jälkeisestä Nürnbergin oikeudenkäynnistä, jossa puitiin lukuisia vakavia rikoksia muun muassa natsi-Saksan osalta, joissa alaiset olivat noudattaneet mitä kauheimpia käskyjä. Dilemmatilanteen ei kuitenkaan tarvitse liittyä tällaisiin moraalisiin ääriesimerkkeihin tai ylipäänsä moraalittomiin tai itsessään huonoihin tai lain vastaisiin käskyihin. Toivon mukaan lähtökohtaisesti moraalittomat ja suoraan pahat käskyt ovat harvassa, ja niiden noudattaminen vieläkin harvinaisempaa, mutta ristiriitatilanteet kuitenkin ovat muistakin syistä hyvin yleisiä. Usein varsinkin nykyisenkaltaisissa epäsymmetrisissä ja epävarmoissa sodankäynti-, kriisinhallinta- ja rauhanturvaamistilanteissa ristiriita syntyy ympäristötekijöiden ja käskyn välisistä yhteensopimattomuuksista, ei niinkään sotilaan periaatteiden sisäisistä ristiriidoista. Kuvitellaan esimerkiksi rauhanturvausteh-

tävissä tilanne, jossa tukikohdasta vastaava sotilasjohtaja pelkää tukikohtaan kohdistuvaa iskuja, jossa todennäköisesti kärsittäisiin valtavia vahinkoja kaluston ja mahdollisesti myös miehistön osalta, ehkä jopa kuolonuhrien muodossa. Pyytäessään lupaa evakuoida tukikohta odotettavissa olevan iskun varalta, hän ei tällaista lupaa kuitenkaan saa. Nyt sotilaan oma intuitio käskee häntä pelastamaan miehensä ja välineistönsä, mutta hänen esimiestensä käsky puolestaan kieltää tämän. Otetaan vielä toinen esimerkki. Rauhanturvatehtävissä sotilaille on kielto ottaa siviilejä sisälle tukikohtaansa tai olla heidän kanssaan tekemisissä omalla tukikohta-alueellaan. Erään taistelun jälkeen tukikohdan portille kuitenkin vaeltaa neljä taistelussa sivullisina pahasti haavoittunutta siviiliä. Sotilaat ovat varmoja, että ilman hoitoa siviilit melko pian kuolevat portin pieleen verenhukan seurauksena. Toisaalta he ovat myös varmoja, että jos he ottaisivat siviilit sisään tukikohtaansa ja puhdistaisivat ja sitoisivat heidän haavansa, nämä toipuisivat ja selviäisivät hengissä. Tulisiko sotilaiden pelastaa siviilit ja rikkoa saamaansa kieltoa, vai tulisiko heidän totella kieltoa ja näin jättää siviilit kärsimään ja kuolemaan? Nämä esimerkkien käskyt ja kiellot – kielto olla yhteydessä siviileihin tai käsky pitää tukikohta – eivät ole moraalisesti pahoja sinänsä, itse asiassa ne perustuvat luultavasti johonkin moraalisesti tärkeämpään ja hyväksyttävämpään arvoon tai päämäärään, mutta ne kuitenkin aiheuttavat ristiriitaisen valintatilanteen, joka ympäristötekijöistä riippuen saa moraalisesti haasteellisen luonteen.

Tällaisissa tilanteissa sotilaan dilemma vaikuttaa jopa entistä hankalamalta ratkaista, sillä mitään selkeää ja oikeaa vastausta ei tunnu useinkaan olevan, eikä päätöksen lopputulos yleensä ole täysin ennakoitavissa, mikä tekee sekä päätöksenteosta että vastuunotosta entistä vaikeampaa. Tällaisia arvaamattomalla tavalla kohtalokkaita tilanteita, joissa moraalinen intensiteetti on korkea, voidaan kutsua myös hätätilaetiikaksi.

3.2 Onko sotilasetiikka hätätilan etiikkaa?

Michael Walzer (1977) käyttää *äärimmäisen hätätilan* (engl. *supreme emergency*) käsitettä viittaamaan sellaisiin tilanteisiin, joissa sekä koettu uhka että pelko ylittävät vielä senkin, mitä sota- ja taistelutilanteisiin voidaan olettaa tavanomaisesti joka tapauksessa liittyvän. Tällaiset tilanteet vaativat omanlaistaan moraalialia, joka puolestaan saattaa vaatia toimimaan esimerkiksi sodankäynnin sääntöjen tai saatujen käskyjen vastaisesti. (Walzer 1977, 251.) Äärimmäisen hätätilan etiikka syntyy välttämättömyydestä (engl. *necessity*). Välttämättömyys puolestaan syntyy silloin, jos uhka on sekä *vääjäämätön* (engl. *imminent*) että *vakava* (engl. *serious*). Pelkästään vakavan uhan mahdollisuus ei oikeuta äärimmäisiin toimenpiteisiin, vaan vääjäämättömyydellä tarkoitetaan tässä sitä, että äärimmäiset keinot ovat todella ainoat vaihtoehdot, mitä enää on jäljellä. Mikäli molemmat ehdot täyttyvät, voidaan käyttää tavalliset käskyt tai normit ylittäviä tai jopa niitä vastaan käyviä toimintatapoja, sillä ”välttämättömyys ei tunne sääntöjä”. (Ibid., 252–255.)

On huomattava, että Walzer käyttää äärimmäisen hätätilan tai hätätilan etiikan käsitettä ennen kaikkea *perusteluna* tai *oikeutuksena* sellaisille teoille, jotka itsessään ovat moraalisesti väärin, mutta jotka on tehty siinä toivossa, että näin toimimalla voitaisiin estää jokin toinen moraalisesti vielä pahempi teko tai lopputulos. (Ibid., 255–268, 323–325.) Sen sijaan tässä tutkielmassa käytän *hätätilaetiikan* käsitettä myös ylipäänsä sellaisista tilanteista, joissa toimijan ulkopuolisista syistä tarjolla on vain sellaisia vaihtoehtoja, joissa eettiset riskit ovat huomattavan suuret, mutta joista kuitenkin on pakko valita, riippumatta siitä, estetäänkö sillä jotain muuta tai ei.

Gardiner (2013) käsittelee samanlaista eettistä hätätilaa myös ilmastoeetiikkaan ja ilmastonmuutokseen liittyen. Ilmastonmuutokseen liittyvissä diskursseissa käytetään usein hätätilaretoriikkaa, kun puhutaan esimerkiksi ilmastonmuokkausteknologioista (*engl. geoengineering*) ”pahoista pienimpänä” tässä katastrofissa, joka ihmiskuntaa väistämättä uhkaa (Gardiner 2013, 28). Gardiner on luonut myös käsitteen *täydellinen moraalinen myrsky* (*engl. perfect moral storm*) viitatakseen ilmastokatastrofin luoman eettisen hätätilan luonteeseen. Termi viittaa siihen, että tämä hätätila lävistää kaikki elämän ja *kaiken* elämän (ei vain ihmisten) osa-alueet, yhtäaikaaisesti kaikkialla maailmassa, niin toiminnan kuin teoriankin tasolla, ja sekä nyt että tulevaisuudessa. (Gardiner 2011, 19–44.)

Myös Mutanen (2010) puhuu nähdäkseni hätätilan etiikasta puhuessaan *poikkeustilanteiden etiikasta*. Poikkeustilanteet ovat sellaisia tilanteita, joihin ei ole olemassa mitään toimintaa ohjaavaa ennalta annettua koodistoa. Tällöin ei ole mahdollista seurata sääntöjä tai protokollaa, tai edes tehdä normeihin perustuvaa päätöstä *ennen* toimintaa, vaan toiminta ja päätöksenteko ovat kietoutuneet yhteen. Mutanen mukaan tällaiset tilanteet avaavat mahdollisuuden normien uudistamiselle ja uusien normien luomiselle. Myös sääntöjen ja toimintakoodien mukaisella toiminnalla voidaan edelleen nähdä oma paikkansa tavallisissa päätöksentekotilanteissa, vaikkei niistä olekaan apua poikkeustilanteiden etiikassa. (Ibid., 158.)

Tarkoitan tässä tutkielmassa hätätilaetiikalla sellaista *eettistä päätöstä*⁶, joka tehdään tilanteessa, jossa 1) tarjolla on *vain eettisesti epäihanteellisia vaihtoehtoja*, tai jokaiseen vaihtoehtoon liittyy *huomattava eettinen riski* 2) tilanteen *eettinen intensiteetti* on korkea eli niin sanotusti panokset ovat kovat ja 3) *päätös on pakko tehdä* ja/tai *päätämättä/toimimatta jättämisellä* olisi eettisesti kaikkein huonoimmat seuraukset. Näiden määrittävien piirteiden lisäksi hätätilan etiikkaan sodan ja sotiluuden kontekstissa usein liittyy myös muita hankaloittavia tekijöitä, kuten a) ajallinen paine sekä b) epävarmuus niin käsillä olevasta tilanteesta kuin c) teon tai vaihtoehtojen seurauksista. Vielä näidenkin lisäksi edellä esitetty sotilaan dilemma yleensä liittyy nimenomaan hätätilaeettisiin tilanteisiin, sillä kuten edellä käy ilmi, nämä tilanteet ovat niin monimutkaisia ja epäselviä, että täydellisen sopivan ja yksiselitteisen käskyn antaminen ja noudattaminen niihin liittyen on mahdotonta. Niinpä päätöksenteon on tällaisissa tilanteissa oltava nämä käskyt, kiellot, säännöt ja koodit ylittävää, reflektiivistä ja arvioivaa. Myös tästä

⁶ Eettisen toiminnan ja toimijuuden määritelmä ja ehdot on esitetty jo edellä luvussa 2.

syystä arvokasvatuksella ja käytössääntöjenkin opettelemisella on tärkeä rooli eettisessä kasvatuksessa, sillä nämä sisällöt ja niiden olemassaolo on ensin tiedettävä ja tiedostettava, jotta edes tiedettäisiin, mitä ollaan ylittämässä.

Mutta onko tavallisella sotilaalla, tavallisella ihmisellä tai edes tavallisella upseerilla kykyä ja osaamista tehdä näin vaativaa päätöstä? Onko oikeastaan ylipäänsä inhimillisesti mahdollista suorittaa riittävää harkintaa ja hyvin perusteltua päätöksentekoa tällaisissa tilanteissa, vai vaatisiko se pikemminkin jonkinlaista ”enkelinäkökulmaa”, eli niin täydellisiä moraalipsykologisia ja meta-eettisiä kykyjä ja tietoja, ettei niitä ihmisiltä voi realistisesti vaatia? Pitääkö siten päätös tehdä, vaikka arpomalla tai ihan muiden asiaan liittymättömien mieltymysten perusteella, kun joku päätös kuitenkin on tehtävä? Jos näin on, voidaanko teosta siinä tapauksessa olla (ainakaan moraalisisessä mielessä) vastuussa? Oli päätös mikä tahansa, joskus teon seuraus on täysin ennustamaton ja niin yllättävä, että siitä on vaikea kokea vastuuta. Joskus taas hyvästä lopputuloksestakin huolimatta päätöksentekohetki tai päätös itsessään voi olla niin ongelmallinen, että siitä koetaan huonoa omatuntoa jälkeinpäin. Toisinaan ennustamaton ja tahatonkin lopputulos on niin kauhea, että haluamme jollain tavalla asettaa edes jonkun siitä vastuuseen.

Jos hätätilaetiikka määritellään edellä kuvaamallaani laveammalla tavalla, tuleeko itse asiassa kaikkea sotilasetiikkaa pitää hätätilan etiikkana? Onko sotilaalla ja sotatilanteessa ylipäänsä muunlaisia nimenomaan *eettisiä tilanteita* kuin hätätilaeettisiä? Arkielämässä kohtaamme totta kai sellaisia jatkuvasti, eikä suurin osa eettisistä dilemmoistakaan ole hätätilanteita tässä merkityksessä. Esimerkiksi valinta, kertoako valkoinen valhe vai satuttava totuus, saattaa olla vaikeakin päätös, mutta se ei ole hätätilaetiikkaa sen enempää Walzerilaisessa kuin edellä esitetyssäkään mielessä. Se on kuitenkin eettinen päätös, ja usein ne ovat vaikeita, vaikei vaakalaudalla olisikaan elämä ja kuolema. Mutta onko Puolustusvoimien kontekstissa tällaisia ei-hätätilaisia *eettisiä* ongelmia, vai onko sotilasetiikka aina hätätilanetiikka jo siitäkin syystä, että kaikkea muuta päätöksentekoa käskyt ja käytössäännöt sekä omaksutut arvot ja hyveet ohjaavat jo niin tehokkaasti, että niistä löytyvät vastaukset muihin eettisiin päätöksiin?

Johtopäätöstä ei tarvitse kärjistää näin äärimmilleen. Mielestäni riittää, että jos sotilasetiikka on *huomattavan usein tai huomattavan todennäköisesti* hätätilaetiikkaa, niin sen voidaan katsoa tarkoittavan, että sotilasetiikka edellyttää toimijoiltaan paljon aiempaa korkeampaa eettistä osaamista ja jopa *erityisosaamista* tai taituruutta. Jos hätätilaetiikan mahdollisuus (tai jopa todennäköisyys) on olemassa, se tarkoittaa, että ainakin jotkin (ehkä jopa useimmat) sotilaseettiset ongelmat ovat erityisen vaativia. Tämä vaativuus puolestaan edellyttää eettistä (erityis)osaamista vähintään näiden nimenomaisten ongelmien suhteen. Mitä sitten on eettinen erityisosaaminen? Kuten edellä mainittiin, sotilasetiikassa ja -pedagogiikassa tähän osaamiseen on viitattu toimintakyvyn käsitteellä. Lisäksi niin sotilasetiikassa kuin lääketieteen etiikassakin eettiseen osaamiseen on liitetty *integriteettiä*, joka myös osittain rinnastuu toimintakyvyn käsitteeseen (ks. esim. Beauchamp & Childress 2001, Cartagena & Beaty 2017). Toimintakyvyn käsitteeseen ja sen vaalimiseen ja kehittämiseen palataan vielä myöhemmin luvuissa 5 ja 6. Ennen sitä tarkastelen vielä sotilaseettisiä haasteita yksilön ko-

kemuksen kannalta ja samalla avaan myös integriteetin käsitettä ja sen mahdollisia uhkatekijöitä sotilasetiikassa. Myöhemmin luvussa 6 tarkastelen myös integriteetin pedagogisen tukemisen ja kehittämisen mahdollisuuksia.

4.

KUN RISTIRIITA EI RATKEA: INTEGRITEETIN FRAGMENTAATIO JA MORAALINEN VAMMA

Sotilaan ammattietiikan erityinen luonne sekä sotilasammattin erityinen eettinen toimintaympäristö erityisesti taisteluolosuhteissa saa usein aikaan ristiriitatilanteen, jossa sotilas on dilemman äärellä: Kumpi tulisi valita, kun ulkopuolinen käsky ja oma sisäinen moraalintuutio tai vakaumus on ristiriidassa? Entä silloin kun tarjolla on vain huonoja vaihtoehtoja, mutta valitsematta jättäminen johtaa varmuudella huonoimpaan lopputulokseen? Vastausta on vaikea löytää pelkästään Puolustusvoimien arvojen tai sotilasvalojen sisältöä tutkimalla. Tässä luvussa menen syvemmälle tämän paradoksin aiheuttamiin lieveilmiöihin ja ongelmiin yksilön kannalta. Mikäli sotilaan dilemmaa ei saada ratkaistuksi tai tehty ratkaisu koetaan vääräksi, sotilas saattaa vammautua sekä psyykkisesti että moraalisesti ja kokea identiteettinsä ja integriteettinsä fragmentoitumista eli pirstaloitumista. Tämä asetelma johtaa itseään ruokkivaan kehään, jossa sotilas menettää eettisen toimintakykynsä sotilaana ja usein myös muissa toiminnan konteksteissa.

4.1 Integriteetti

Integriteetillä (engl. *integrity*) tarkoitetaan yksilön persoonan koettua johdonmukaisuutta ja minuuden pysyvyyttä ajasta ja tilanteesta toiseen. Arkitermein voidaan ajatella, että integriteettiä kokeva ihminen on ”sinut itsensä kanssa” tai ”tuntee itsensä”. Integriteettiin liittyy vahvasti kokemus itsestä kokonaisuutena, samalla yhtenäisenä ja erityisenä yksilönä ja toimijana (Mileham 2017, 145). Integriteetti onkin luonteen yhtenäisyyttä, luotettavuutta ja kokonaisuutta (engl. *soundness, reliability, wholeness*). Tarkemmin määriteltynä integriteetti on yhtäältä yksilön minuuden eri puolien, kuten tunteiden, arvojen ja tavoitteiden yhteensopivuutta ja yhteen liittymistä (engl. *integration*), ja toisaalta tämän yhtenäisen minän uskollisuutta omille arvoilleen, jopa silloin kun niiden noudattaminen on vaikeaa, tai kun tilanne vaatii näiden arvojen erityistä puolustamista. (Beauchamp & Childress 2001, 35–36.)

Integriteetin käsitettä voidaan ymmärtää myös yhteydessä identiteetin (engl. *identity*) käsitteeseen. *Identiteetti* on lyhyesti määriteltynä ihmisen käsitys itsestään. (ks. esim. Côté & Levine 2002.) Eriksonilaisittain (ks. esim. Eriksson 1994) identiteetin voidaan nähdä muodostuvan kolmesta eri osa-alueesta: sosiaalisesta, psykologisesta ja henkilökohtaisesta identiteetistä (engl. *social, psychological, personal/ego identity*). Yksilön henkilökohtainen identiteetti on edellä mainittu kokemus oman minuuden jatkuvuudesta ja samuudesta läpi ajan ja tilanteiden, ja se rinnastuu siten integriteetin käsitteeseen. Psykologisella identiteetillä puolestaan kuvataan yksilön verrattain pysyviä ominaisuuksia, persoonalli-

suuspiirteitä ja reaktiotaipumuksia. Sosiaalinen identiteetti on yksilön käsitys itsestään sosiaalisissa suhteissa ja paikastaan yhteiskunnassa. Sosiaalinen identiteetti saattaa olla moninainen ja vastata osittain niitä rooleja, joita erilaisissa sosiaalisissa yhteyksissä otamme. Ihminen on siis näiden eri roolien ja identiteetin osa-alueiden muodostama kokonaisuus, ja tätä kokonaisuuden tunnetta kokiessaan ihminen kokee integriteettiä. (Côté & Levine 2002, 16, 106–107.)

Integriteetti voidaan ymmärtää yhtäältä identiteetin osana ja toisaalta identiteetin rakentumisen päämääränä. Identiteetillä vastataan kysymykseen siitä, kuka minä olen, mutta integriteetillä voidaan vastata myös kysymykseen kuka minun *pitäisi* olla. Integriteetti on osa eettistä tietoisuutta ja se auttaa perustelemaan itse itselle sen, miksi valitsen niin kuin valitsen. Integriteetti on se osa henkilökohtaista identiteettiä, joka auttaa eettisellä tavalla kokemaan yhteyttä muihin ihmisiin. (Ibid., 99, 106–108, 174–175, 182; Erikson 1994, 139–141.)

Cartagenan ja Beatyn (2017) mukaan integriteetti on yksilön taipumusta ja halua järjestää elämänsä ja toimintansa omien keskeisten arvojensa mukaan. Nämä arvot voivat olla periaatteessa mitä tahansa, sillä integriteetillä itsessään ei ole motivoivaa sisältöä, vaan se on niin sanottu *rakenteellinen hyve* (engl. *structural virtue*). Integriteetti säilyttää yksilön sisäisen eettisen johdonmukaisuuden säilyttämällä yksilön eettisen tietoisuuden omista arvoistaan ja päämääristään silloinkin, kun ei välittömästi ole mahdollista toimia näiden arvojen ja päämäärien mukaisesti. (Ibid., 119–120.) Tietyllä tavalla integriteetti on toiminnan ihanne, ei välttämättä edes mahdollinen olotila, vaan ennen kaikkea päämäärä, johon pyrkiä. Integriteettiä on määritelmällisesti mahdotonta kokea osittain tai suhteellisesti. Integriteetti on kokonaisvaltainen absoluuttinen käsite, sillä se viittaa aina nimenomaan kokonaisuuteen ja kokemukseen kokonaisuudesta. Ihminen, jolla on integriteettiä, on rehellinen, toimii juuri niin kuin on luvannut toimia ja ei toimi niin kuin on luvannut olla toimimatta. Näitä asioita ei voi tehdä vain osittain. (Mileham 2017, 145–146.)

Usein integriteettiä peräänkuulutetaan nimenomaan ammattieettisessä keskustelussa. Integriteetin arvostus ammattietiikassa juontaa juurensa ajattelusta, jonka mukaan ammattilaisen ei tule vaarantaa tai ohittaa henkilökohtaisia arvojaan ammatillisten toimintavaltuuksiensa puitteissa. Toisaalta ammattilainen ei myöskään voi esimerkiksi asiakkaan pyynnöstä laiminlyödä henkilökohtaisia tai ammatillisia velvoitteitaan. Korkean moraalisen integriteetinkin toimija voi toki tehdä kompromisseja ja pyrkiä ymmärtämään tai vähintään sovitsemaan erilaisia moraalisia kantoja ja mielipiteitä, mutta integriteetti vaatii sitä, että on olemassa jokin periaatteellinen taso, jota ei olla mukavan kompromissinkaan vuoksi valmiita ylittämään. (Beauchamp & Childress 2001, 36–37.) Esimerkiksi lääkäreiden ja sotilaiden ammatti antaa mahdollisuuden ja velvollisuuden tehdä turvallisuutta ja kärsimystä, joskus jopa elämää ja kuolemaa koskevia päätöksiä. Näitä päätöksiä tehtäessä jokaisella näiden alojen ammattilaisella tulisi itsellään olla jo etukäteen hyvin selkeänä mielessä, mikä on se oma arvoperiaatteellinen raja, jota ei olla valmiita ylittämään sääntöjen, pyyntöjen tai käskyjen vuoksi.

Eriksonilaisen identiteettiteorian mukaan erityisesti uudet ja epätavalliset tilanteet ja ympäristöt vaativat integriteettiä ja identiteetin koheesiota, jotta toimintakyky ja toimijuuden kokemus voidaan säilyttää (Côté & Levine 2002, 99–108). Voidaan ajatella, että sotilaan dilemma ja muut hätätilaeettiset ristiriitatilanteet ovat juuri tällaisia vaativia tilanteita, joista selviytyminen vaatii korkeaa integriteettiä. Kun käskyt, säännöt ja toimintakoodit eivät enää päde, on erityisen tärkeää, että toimijalla on selkeinä mielessään ja jopa automatisoituneina selkärangassaan omat sisäiset eettiset periaatteensa, jottei päätöksenteossa jäädä ikään kuin moraalisesti tyhjän päälle. Toisaalta suotuisat ympäristöt taas auttavat yksilöä saavuttamaan niin sanotun *epigeneettisen potentiaalinsa*, jossa kasvattava ympäristö saa esiin yksilön parhaat puolet. Näin identiteetin ja eettisen tietoisuuden kehittyessä käsi kädessä yksilö voi saavuttaa korkeimman moraalisen toimijuuden tason, joka näyttäytyy universaalina humaaniutena, ja joka voidaan rinnastaa käytännöllisen viisauden käsitteeseen (*engl. practical wisdom*) (Ibid.; Fisher 2011, 119; Erikson 1994, 91–93, 140). Tästä voitaisiin päätellä juuri integriteetin olevan avain eettisen toimintakyvyn peräänkuuluttaman käytännöllisen viisauden ja moraalisen harkintakyvyn saavuttamiseen. Samoin voidaan tästä saada tukea sille, että ihmistä voidaan kasvattamalla ja kouluttamalla muokata hyveelliseksi ja moraalisesti paremmaksi. Ongelma on kuitenkin se, että nykyisessä jälkimodernissa teknologistuvassa ja länsimaistuvassa maailmassa ihmisten on toisinaan vaikea selvittää identiteettikriiseistä rakentavalla tavalla, jolloin identiteetti, ja sitä kautta myös moraalinen toimijuus uhkaavat jäädä pirstaleisiksi. (Côté & Levine 2002 99–108.) Tällä puolestaan on negatiivinen vaikutus eettiseen tietoisuuteen ja toimijuuteen.

4.2 Fragmentaatio

Berghaus ja Cartagena (2013) argumentoivat sotilaan ammattietiikan edistävän epätoivottua identiteetin *fragmentaatiota* (*engl. fragmentation*). Heidän mukaansa sotilaan identiteetti koostuu kahdesta eri osa-alueesta, ammatillisesta ja henkilökohtaisesta identiteetistä. Ammatillinen identiteetti määrittää sotilaan, henkilökohtainen identiteetti määrittää yksilön. Yksilön henkilökohtainen identiteetti pitää sisällään kaikki sotilaan ammatin ulkopuoliset elämän alueet ja se muodostuu yksilön käsityksistä itsestään ammattinsa ulkopuolisena toimijana. Ammatillinen identiteetti koostuu identifioitumisesta erilaisiin ammatillisiin ryhmiin, esimerkiksi omaan yksikköön, aselajiin tai tehtävään, ja se määrittää kuvaa sotilaan velvollisuuksista ja niiden täyttämistä. Ongelmallista on Berghausin ja Cartagenaan mukaan se, että nämä identiteetit eivät ole integroituneita, vaan ne pysyvät toisistaan erillään, identiteetin fragmentoituneina osina. Toimiessaan ammatillisissa tehtävissään sotilasta määrittää ensisijaisesti sotilaan identiteetti. Näin sotilaan identiteetti, sotiluus ja sotilaana olo peittävät alleen ja ikään kuin hämärtävät (*engl. eclipse*) yksilön oman henkilökohtaisen identiteetin. Sotilas ei siis olekaan enää ensisijaisesti yksilö, vaan ennen kaikkea, ja ehkä hetkellisesti jopa ainoastaan, sotilas. (Berghaus & Cartagena 2013, 287–288 teoksessa Cartagena & Beaty 2017, 108–109.)

Ongelmallista tästä ilmiöstä tekee se, että jos henkilökohtainen ja ammatillinen identiteetti nähdään erillisinä ja toisiinsa liittymättöminä, ei eettisissä päätöksentekotilanteissa pystytä säilyttämään täyttä toimijuutta. Fragmentoitunut identiteetti johtaa alentuneeseen eettiseen tietoisuuteen ja alentuneeseen toimintakykyyn. Jos toimitaan ainoastaan sotilaan ammattietikan ja identiteetin mukaisesti ei saada käyttöön niitä toimintatapoja, voimavaroja ja tietoja, joita yksityiselämässä yksilöinä, kansalaisina, vanhempina, kumppaneina ja ystävinä toimiessa voidaan eettisessä päätöksentekotilanteessa hyödyntää. Tällöin vaihtoehtoina ovat vain sotilaan ammatille keskeiset ammattieettiset toimintaohjeet ja säännöt, jotka usein näyttäytyvät lähinnä erilaisina käskyinä, kieltoina ja hyveluetteloina. Myös tilanne itsessään nähdään vain yhdestä näkökulmasta ammatillisen, yksityisen ja yleisen tason kattavan kokonaiskuvan sijaan. (Ibid., 108.)

Cartagenan ja Beatyn (2017) mukaan identiteetin fragmentaatiota eli pirstaloitumista tapahtuu myös kahdella muulla tasolla. Pirstaloitumista ei siis tapahdu vain yksilön henkilökohtaisen ja sotilasidentiteetin välillä, vaan myös sotilasidentiteetin sisällä, sillä Puolustusvoimat ja sotilaskoulutus ovat vahvasti jakautuneet erilaisiin lähes itsenäisiin osa-alueisiin ja spesifien tietojen ja taitojen opetteluun. Toisaalta pirstaloituminen ei myöskään ole vain Puolustusvoimien ja sen puolustushaarojen ongelma. Cartagena ja Beaty huomauttavat, että varsinkin moderneissa länsimaisissa yhteiskunnissa fragmentoitumista tapahtuu yleisemminkin koko yhteiskunnan ja kaikkien sen osa-alueiden tasoilla. Enää ei ole yhtä yhteistä käsitystä hyvästä tavasta olla ihminen tai tavasta elää hyvää elämää, vaan kaikki eri instituutiot ja alakulttuurit ajavat omaa, omalle kontekstilleen ominaista tapaa elää, olla ja ymmärtää maailmaa sekä itseään. (Ibid., 114–115.) Näkisin, että tällä huomiolla viitataan samaan ongelmaan kuin edellä esitellyissä identiteettiteorioissa identiteettikriisien vaikeutumisella monimutkaistuvassa nykymaailmassa.

Pirstaloituminen ja irrallisuus aiheuttavat lopulta ongelmia myös sotilaan psyykelle ja toimintakyvyille. Pirstaloitumisen ja yksilöllisen identiteetin hämartyksen myötä sotilaat voivat joutua kokemaan kognitiivista dissonanssia (*engl. cognitive dissonance*) kun pirstaloituneiden identiteettien sisällöt kuitenkin tahattomasti vuotavat toinen toisiinsa. Tällä vuotamisella (*engl. bleed*) tarkoitetaan sitä, että vaikka identiteetit ovatkin toisistaan erilliset ja jopa toisensa poissulkevat, tietyissä tilanteissa henkilökohtaisen identiteetin osa-alueet, arvostukset ja mielipiteet saattavat nousta esiin myös ammatillisessa kontekstissa ja toisin päin. Tämä ei kuitenkaan mahdollista rakentavaa pohdintaa eri näkökulmien välillä, vaan sekoittaa tilannetta entisestään. (Ibid., 108–109.) Esimerkiksi ristiriitatilanteessa päätöksenteko vaikeutuu, ja sotilas voi kokea ylitsepääsemätöntä epävarmuutta ja päättämättömyyttä, kun sotilaan identiteetti ohjaisi toimimaan yhdellä tavalla ja henkilökohtainen identiteetti taas toisella, päinvastaisella tavalla. Itse asiassa näin fragmentaatio jopa luo ristiriitatilanteita sinne, missä niitä muuten ei välttämättä olisi. Jos nämä identiteetin osa-alueet olisivat integroituneina yhtenäiseksi identiteetiksi, niitä voitaisiin tietoisesti hyödyntää päätöksentekoon ja vaihtoehtojen harkintaan ilman, että ne välttämättä riitelisivät

keskenään. Sen sijaan ne saattaisivat parhaimmillaan jopa täydentää toisiaan ja ohjata entistä parempaan päätöksentekoon ja lopputulokseen.

Berghausia ja Cartagenaa kommentoivien Beatyn ja Cartagenaan (2017) mukaan sotilas(eettinen)koulutus nykyisellään ei valitettavasti lievitä tätä ongelmaa vaan päinvastoin saattaa jopa edesauttaa tai syventää sen muodostumista. Heidän mukaansa sotilasetiikan opetus pelkkänä ammattietuikkana irrallaan yksilön muusta toimintakyvystä ja eettisestä toiminnasta elämän muilla osa-alueilla vahvistaa käsitystä erillisestä, itsenäisestä, sotilalle spesifistä moraalijärjestelmästä. Tätä moraalijärjestelmää opetetaan vain yhteydessä sotilaan ammatilliseen identiteettiin, ei integroituna osaksi yksilön kokonaisvaltaista kuvaa itsestään. Toisaalta jos nämä identiteetin sirpaleet voitaisiin yhdistää osaksi yksilön holistista integriteettiä ja identiteettiä, molemmat identiteetin osa-alueet voisivat tukea toisiaan. (Cartagena & Beaty 2017, 106; Berghaus & Cartagena 2013, 293–294 teoksessa Cartagena & Beaty 2017, 108–109.) Esimerkiksi hyvänä kansalaisena, vanhempana tai puolisona oleminen voi tehdä yksilöstä myös paremman sotilaan. Samoin hyvänä sotilana olo voi tehdä kansalaisesta, vanhemmasta tai puolisosista paremman ihmisen.

4.3 Moraalinen vamma

Kun sotilas joutuu kohtaamaan sotilaan dilemman ja mahdollisesti samaan aikaan toimimaan moraalisesti vaativissa hätätilaeettisissä tilanteissa, ja pahimmassa tapauksessa fragmentoituneen identiteettinsä vuoksi ehkä ilman riittävää eettistä toimintakykyä, on lähtöasetelma eettisesti onnistuneelle päätöksenteolle melko heikko. Tällaisissa tilanteissa tehdään usein huonoja päätöksiä huonoista syistä ja huonolla tavalla. Huono omatunto seuraa lähes välttämättä.

Moraalisella vammalla (*engl. moral injury*) tarkoitetaan musertavaa syyllisyyttä teosta, jota ei pystytä perustelemaan integriteettiä edistävällä tai säilyttävällä tavalla ja teko koetaan niin järkyttäväksi tai mielettömäksi, ettei sille pystytä löytämään oikeutusta. Moraalinen vamma syntyy, kun toimitaan vastoin jotain sellaista, mitä pidetään niin sanotusti ”pyhänä” tai moraalisesti oikeana. (Meagher 2014, 4.) Tällöin minä fragmentoituu ja eettinen toimintakyky vaarantuu. Hieman toisin termein voitaisiin sanoa, että ruumiin sijaan sielu haavoittuu. (Heinonen 2017, 56.) Tässä on hyvä heti huomata, kuinka huono kehä syntyy. Fragmentaation myötä alentunut eettinen toimintakyky ja riittämätön eettinen tietoisuus johtavat siihen, että haastavassa ja riskialttiissa tilanteessa tehdään huono päätös. Tästä päätöksestä koetaan syyllisyyttä ja suurtakin katumusta. Kyvyttömyys ja ehkä jopa mahdottomuus sovittaa tehtyä vääryyttä, vaikka halua sovittamiseen olisikin, aiheuttavat identiteetin syvemmän pirstaloitumisen, joka heikentää eettistä toimintakykyä entisestään. Tämä puolestaan tekee tulevaisuuden huonot päätökset yhä todennäköisemmiksi ja toivottomien tilanteiden kierre alkaa olla valmis. Moraalisen vamman syntymiseen vaikuttaa yleensä kolme tilannetekijää. Vamman syntymiseen on todennäköistä, kun 1) toimitaan väärin tai vastoin sitä, mikä olisi oikein, 2) kun toimija on autonominen henkilö, eli toiminta on vapaaehtoista ja 3) kun toiminta liittyy tilan-

teeseen, jonka moraalinen intensiteetti on korkea, eli jossa riskeerataan jotain kallisarvoista. (Ibid., 56.) Termi *moraalinen* vamma tulee ymmärtää niin, että sotilaat ja veteraanit, jotka kokevat moraalista vammaa ovat yhtä lailla sodassa haavoittuneita, vaikkei heillä näykkään ulkoisia arpia, ja kaikki raajat ovat tallella. Toisaalta kyse ei myöskään ole psyykkisestä vammasta tai traumasta, ja moraalinen vamma tuleekin erottaa esimerkiksi posttraumaattisesta stressireaktiosta (PTSD). Kyse ei ole siitä, että näiden sotilaiden mieli olisi järkkynyt sen vuoksi, mitä he ovat sodassa joutuneet kokemaan, vaan sen vuoksi, etteivät he voi antaa itselleen rauhaa sen takia, mitä he ovat sodassa joutuneet *tekemään*. (Meagher 2014, 2–4.)

Moraalinen vamma on toki myös psyykkisesti traumaattinen kokemus, johon liittyy paljon psyykkistäkin kärsimystä, epätoivoa ja syyllisyyttä, mutta ennen kaikkea moraalinen vamma saa kantajansa pitämään itseään *pahana* ihmisenä. Jokainen tietää, ettei tehtyä saa tekemättömäksi, mutta moraalisen vamman kohdalla syyllisyys ja katuminen usein hankaloituvat entisestään, sillä ympäröivä yhteiskunta ei välttämättä ymmärrä vammautuneen henkilön moraalista reaktiota. Päinvastoin jos kyseessä on oikeutettu sota, saatetaan sotilaita kaikesta huolimatta, ja vasten heidän tahtoaankin, pitää jopa sankareina teoista, joita he itse katuvat. Tällöin sotilas jää kaiken kärsimyksensä lisäksi syyllisyytensä kanssa aivan yksin. Moraalinen vamma vahingoittaa ihmistä sisältäpäin ja saattaa johtaa jopa kuolemaan, sillä suurempi osa kaikissa sodissa aina Korean sodan jälkeen taistelleista sotilaista on riistänyt itse henkensä, kuin menettänyt sen taistelussa. Vuonna 2012 Yhdysvaltain armeijassa tapahtui 33 itsemurhaa kuukaudessa. (Ibid., xii, 5.)⁷

Seuraavassa luvussa siirryn tutkielman ratkaisukeskeiseen osioon. Esittelen etiikan jaottelun universaalietikkaan ja tapamoraaliin sekä eriasteisten velvollisuuksien tiedostamisen vaikutukseen eettiseen päätöksentekoon. Argumentoin, että metaetiikan ymmärtäminen näiltä osin voi ennaltaehkäistä ja lievittää sotilaan dilemman kokemusta tai moraalista vammaa. Muutaman esimerkin kautta demonstroin näiden kahden metaeettisen tason ja eritasoisten velvollisuuksien rinnakkaista olemassaoloa, ja pyrin tätä kautta lyhyesti avaamaan näkemystä näiden tasojen tiedostamisen vaikutuksesta sotilaan dilemman ja moraalisen vamman lievittämiseksi.

⁷ Suomalaiset sotilaat ja Suomen puolustusvoimat osallistuvat pääsääntöisesti hyvin erilaisiin tehtäviin kuin esimerkiksi yhdysvaltalaiset tai monet muut sotilaat, eikä Suomi valtiona ole ollut itse sodassa vuosikymmeniin. Ihmisinä sotilaiden eettispsykkinen toiminta ja rakenne ovat kaikkialla kuitenkin samanlaisia maantieteestä riippumatta, ja siksi eettisen vamman merkitystä ei kannata vähätellä, vaikkei juuri Suomessa yhtä kauheita itsemurhatilastoja olisikaan.

5.

TIETO EI LISÄÄ TUSKAA: TAPAMORAALIN JA UNIVERSAALIETIIKAN EROTTELU SOTILASETIIKAN VOIMAVARANA

Bioetikot Beauchamp ja Childress (2001) jaottelevat moraalin universaaliin moraaliiin (*engl. universal morality*) ja yhteisöspesifiin moraaliiin (*engl. community-specific morality*). *Universaalia moraalialia* he kutsuvat myös yhteiseksi moraaliksi (*engl. common morality*). Yhteisellä tai universaalilla moraalilla tarkoitetaan sellaisia kaikkein perustavanlaatuisimpia moraalinormeja, jotka periaatteessa kaikki ihmiset jakavat taustastaan, kulttuuristaan ja ajasta tai ympäristöstä riippumatta. Nämä ovat kaikkein vahvimpia ja ohittamattomimpia yhteistoimintaa ja -loa ohjaavia periaatteita, jotka kaikki moraalisesti tietoiset ihmiset pystyvät tunnistamaan helposti. Tällaisia periaatteita ovat esimerkiksi se, että lupaukset on pidettävä, tai että murhaaminen on väärin. Näistä periaatteista kaikki ovat lähtökohtaisesti samaa mieltä ajasta, paikasta ja kulttuurista riippumatta. Universaalien moraalinormien lisäksi on olemassa myös erilaisia yhteisöspesifejä tai *kulttuurisia moraalinormeja*. Nämä normit koskevat yleensä tiettyä yhteisöä tai kulttuuria tai esimerkiksi tiettyä ammattiryhmää. Voidaan myös ajatella, että kulttuuriset tapanormit turvaavat jotain ihmisille yleisesti tärkeitä ja arvostettuja *oikeuksia* (Räikkä 2017, 8–9, 18–19). Kulttuurisidonnaiset moraalinormit eivät päde yhtä lailla tai samanlaisessa muodossa joka tilanteessa niin kuin universaalit normit. Kulttuurisidonnaiset normit voivat antaa kyseisen yhteisön edustajalle toisaalta joitain erioikeuksia, toisaalta joitain erityisvelvoitteita. (Beauchamp & Childress 2001, 3–7, 401–405.) Sotilasetiikkaa voidaan siis pitää Puolustusvoimien tai asevoimien kulttuurille ja yhteisölle spesifinä tapamoraalina.

Sama jaottelu voidaan tehdä käyttämällä yksinkertaisesti käsitteitä *etiikka* ja *moraali* viitaten etiikalla tiettyjen periaatteiden universaaliuteen ja moraalilla kulttuurisidonnaiseen normistoon (Mileham 2017, 134–139; Räikkä 2004, 10). Etiikka ja moraalii eivät siis ole sama asia. Etiikkaa voidaan pitää ideaalina, jolla on faktuaalinen perusta. Tällä tarkoitetaan sitä, että etiikka ei ole mielipideasia. Etiikka kertoo sen, mikä on *hyvää*. Se, mikä on eettisesti hyvää, on eettisesti hyvää riippumatta siitä, ovatko ihmiset sitä mieltä, tai toimivatko he sen mukaisesti vai eivät. Etiikasta on turha kiistellä. Ihmiset saattavat hyvinkin epäonnistua olemaan eettisesti hyviä, mutta siihen kuitenkin usein ainakin ajatella pyrkivämme. (Mileham 2017, 134–136; Räikkä 2004, 9–10, 12.) Moraali puolestaan vastaa kysymyksiin siitä, mikä on *oikein* tai *väärin*. Vastaukset tähän taas riippuvat kontekstista – siitä, missä kulttuurissa, ajassa ja tilanteessa kysymykset esitetään. Moraali on siis sosiaalinen konstruktio toisin kuin etiikka. Moraali kertoo sen, miten kyseisessä yhteisössä ja kulttuurissa tulee toimia. Nämä toimintatavat voivat toki erota siitä, mitä eettiset ihanteet vaativat, vaikk-

kakin ymmärrys hyvästä ja pahasta yleensä määrittää myös tapanormien sisältöä. (Mileham 2017, 128–129, 137–139; Welleman 2001.) Käytän tästä eteenpäin termiä *universaalietiikka* kuvaamaan moraalin universaaliala tasoa ja termiä *tapamoraali* kuvaamaan kulttuurisidonnaista moraaliala.

Näiden määritelmien kautta on helppo nähdä, miksi eronteko on tärkeää. Universaalietiikka kertoo sen, mikä on hyvää ja oikein riippumatta siitä, miten todellisuudessa tapamoraalin mukaan toimitaan. Kuinka sitten voidaan erottaa, mitkä periaatteet, käskyt ja säännöt ovat universaalieettisiä, ja mitkä taas tapamoraalisia? Sen lisäksi, että Beauchampin ja Childressin (2001) mukaan lähes jokainen ihminen taustastaan huolimatta tunnistaa universaalinnormit ikään kuin intuitiivisesti, he esittävät tilannetta selkiyttämään myös jaon absoluuttisiin ja *prima facie* –velvollisuuksiin (*lat. ensi silmäyksellä*, lähtökohtainen velvollisuus). *Absoluuttiset velvollisuudet* ovat sellaisia, jotka velvoittavat aina tilanteen kontekstista ja toimijan taustasta riippumatta. Periaatteessa voidaan siis sanoa, että universaalietiikka luo absoluuttisia velvollisuuksia. *Prima facie* -velvollisuudet ovat velvollisuuksia, jotka ovat voimassa tiettyyn pisteeseen asti tai tietyin ehdoin, esimerkiksi kunnes jokin absoluuttinen velvollisuus tai toinen vahvempi *prima facie* -velvollisuus ylittää sen. (Beauchamp & Childress 2001, 14–15, 405–406; Räikkä 2017, 92.)

Esimerkiksi velvollisuus olla *murhaamatta* on absoluuttinen eli aina totta ajasta tai paikasta riippumatta, ja yleensä ajattelemme, että kaikki normaalit ihmiset ovat tätä mieltä riippumatta esimerkiksi kulttuurista tai uskonnosta. Sen sijaan velvollisuutta olla *tappamatta* voidaan pitää *prima facie* -velvollisuutena. Tappaminen on periaatteessa väärin ja lähtökohtaisesti jokaisella on velvollisuus pidättäytyä tappamasta kanssaihmissään. Tämä velvollisuus on kuitenkin voimassa *vain niin kauan kuin tilanne ei muuta vaadi*. Jos *prima facie* -velvollisuuden olla tappamatta rinnalle nousee tilannesidonnaisesti muita absoluuttisia tai vahvempia *prima facie* -velvollisuuksia, voi toimijalla olla perusteita ohittaa tämä alkuperäinen velvoite. Esimerkiksi tilanne, jossa toimijalla on *prima facie* -velvollisuus suojella omaa tai muiden henkeä (kuten sodassa) tai lievittää, poistaa tai olla pitkittämättä kärsimystä (kuten lääkärin työssä) nämä velvollisuudet voivat ylittää alkuperäisen velvollisuuden olla tappamatta. Tappaminen muista ei pakottavista, henkilökohtaisista syistä tai oman edun tavoitteluksi ei kuitenkaan koskaan ole hyväksyttävää.

Ymmärtämällä etiikan luonnetta metaeettisellä tasolla ja erottamalla absoluuttinen universaalietiikka ja kontekstisidonnainen tapamoraali sekä eriaisteiset velvollisuudet, uskon, että monissa tilanteissa voidaan lievittää tai poistaa sotilaan kokemaa dilemmaa käskyjen ja periaatteiden välillä. Otetaan toinen, vähän jokapäiväisempi esimerkki.

Valehtelu

Ihmiset yleisesti pitävät valehtelua paheksuttavana ja moraalisesti vääränä. Samalla lähes kaikki ihmiset kuitenkin joskus valehtelevat, jotkut useammin kuin toiset. Toisinaan valehtelusta tunnetaan suurta syyllisyyttä, joskus tuskin lainkaan. Puhutaan myös niin sanotuista ”valkoisista valheista”, jotka ovat jossain määrin hyväk-

syttävämpiä, aiheuttamaltaan vahingolta vähäpätöisiä tai olemattomia tai lopputulosten kannalta joskus jopa suotuisia valheita. Kyse ei kuitenkaan ole siitä, että valkoisen valheen kertonut henkilö olisi nyt luopunut totuudesta tai yleisestä mielipiteestä valehtelusta epätoivottavana tekona. Sen sijaan totuuden kertomisen periaatteen on hetkellisesti ohittanut jokin muu painavampi tai perustellumpi periaate, esimerkiksi toisen ihmisen suojeleminen mielipahalta tai vaikka vakavammiltakin negatiivisilta seurauksilta. Tällöin henkilö on periaatteessa toiminut oikein, vaikkakin joutui niin tehdäkseen tekemään väärän tai paheksuttavan teon. Jos valehtelun perustelu ei kuitenkaan todellisuudessa ole painavampi kuin totuuden puhumisen velvoite, silloin voidaan ajatella henkilön toimineen väärin. Mitään ristiriitaa ei kuitenkaan kummassakaan tapauksessa ole: Valehtelu voi olla tilanteesta riippuen hyväksyttävää tai paheksuttavaa, ja siihen kumpaa se on vaikuttaa kilpailevien periaatteiden painoarvojen suhde toisiinsa⁸. Kyse ei siis ole päätöksestä oikean tai väärän välillä, vaan päätös on tehtävä sen mukaan, miten voidaan toimia *niin hyvin kuin mahdollista siinä kyseisessä tilanteessa*.

Vielä kolmannella esimerkillä haluan selventää tapamoraalin ja universaalietiikan vuorovaikutusta ja yhteentörmäystä. Usein kahden näennäisesti hyvin erilaisen kulttuurin kohdatessa voidaan hyvinkin puhua jopa kulttuurien *törmäyksestä*, kun puolin ja toisin havaitaan tapoja, joita pidetään epäkohteliaina tai jopa epäeettisinä.

Lasten pahoinpitely

Joidenkin kulttuurien tapa kasvattaa lapsia fyysisellä kurituksella nähdään toisissa, esimerkiksi lähes kaikissa länsimaisissa kulttuureissa, pahoinpitelynä, julmuutena ja jopa pahuutena. Toimettoman kauhistelun ja paheksunnan sijaan kysymys kuitenkin kuuluu, *miksi* joissain kulttuureissa on sallittua tai jopa toivottavaa piestä lastaan? Ovatko nämä hirveitä pahuuden kulttuureja, joissa yksinkertaisesti nautitaan lasten satuttamisesta? ”Joka vitsaa säästää, se lastaan vihaa” on (ei niin kovin) vanha suomalainen sananlasku. Onko suomalainen kulttuuri (ollut) pahuuden kulttuuri? Tuskin on, ja tuskin kukaan ajattelee näin. Yleensä lasten, samoin kuin naistenkin, ruumiillisella kurituksella on pyritty itse asiassa opettamaan *kunnioitusta*; erityisesti kunnioitusta vanhempiaan, tai parempiaan (eli miehiä) kohtaan. Toisten kunnioitus puolestaan on absoluuttinen universaalieettinen periaate, itse asiassa luultavasti yksi vahvimista, jos ei jopa se kaikkein vahvin periaate. Kaikki ihmiset, myös ne, jotka eivät lyö lapsiaan ovat yleensä sitä mieltä,

⁸ Sekä jossain määrin ehkä myös lopputulos, mutta en tässä nyt lähde velvollisuusetiikka vs. utilitarismi -väittelyyn.

että ihmisten tulee kunnioittaa toisiaan, ja kaikki haluavat opettaa lapsensa kunnioittaviksi aikuisiksi. Keinot sen sijaan ovat erilaiset, ja siitä voidaankin toki olla eri mieltä, mitkä keinot ovat oikeat tai moraalisesti hyväksyttävät. Lapsen lyöminen kasvatustapana on varmasti väärin. Toisenlaisia tapoja noudattavien ihmisten pitäminen automaattisesti perustavalla tavalla eettisesti epäilyttävänä tai pahoina ihmisinä ei kuitenkaan ainakaan edesauta huonojen tapojen muuttamista.

Palataan vielä ensimmäiseen esimerkkiin tappamisesta. Beauchamp & Childress (2001) huomauttavat, ettei valinta kilpailevien *prima facie* -velvollisuuksien välillä useinkaan ole helppo tai selvä. Ristiriitaiset velvollisuudet voivat tuntua lähes yhtä pakottavilta ja perustelluilta. Suurin osa ihmisistä joka tapauksessa epäroï huomattavan paljon esimerkiksi tappamisen edessä, oli se lopulta siinä tilanteessa hyväksyttävää tai ei. Silloinkin kun valinta on helpompi tehdä, alkuperäinen, hylätty *prima facie* -velvollisuus ei kuitenkaan katoa tai lakkaa olemasta. Vaikka velvollisuus jää siinä hetkessä ikään kuin taustalle, se on siitä huolimatta yhä velvollisuus. Tällaisissa tilanteissa ohitetusta *prima facie* -velvollisuudesta jää niin sanottu *moraalinen jälki* tai *jäännös* (engl. *moral trace*, *moral residue*). Tämä jäännös puolestaan saattaa aiheuttaa syyllisyyden tai katumuksen tunteita siitä huolimatta, vaikka päätös toimia vahvemman *prima facie* -velvollisuuden mukaan olisikin ollut oikea. (Beauchamp & Childress 2001, 406.) Näin ollen esimerkiksi tappamisesta voidaan kokea suunnatonta syyllisyyttä ja halua sovittaa tekonsa, vaikkei mitään sovitettavaa olisikaan. Tämä huomio on mielestäni tärkeä moraalisen vamma syntymisen ja määrittelyn ymmärtämisessä. Huono omatunto, katumus ja syyllisyys ovat normaaleja tunteita silloinkin, kun päätös on ollut oikea, sillä se on silti saattanut samalla olla toimijan periaatteiden ja velvollisuuksien vastainen. Periaatteessa jonkin asteista moraalista vammaa voidaan ja tulee odottaa moraalisesti hyviltä ihmisiltä, jotka joutuvat tekemään äärimmäisen vaikeita päätöksiä. Tämän huomion tulisi mielestäni ohjata tai ainakin täydentää moraaliseen vammaan suhtautumista ja sen ymmärtämistä.

Moraalin kaksijakoisen rakenteen ymmärtäminen ja absoluuttisten ja *prima facie* -velvollisuuksien erottaminen sekä niiden toimintamekanismien jäsentäminen voi myös helpottaa siinä, ettei moraalinen vamma pitkity ja syvene sietämättömäksi, kun sen syntyä ja rakennetta pystytään näiden huomioiden kautta paremmin ymmärtämään. Myös integriteetti vaatii itselle tärkeimpien universaaleettisten arvojen mukaista toimintaa silloin(kin) kun normit, käskyt ja säännöt ovat hetkellisesti ristiriidassa näiden arvojen kanssa. Samaan tapaan myös edellä esitetty hätätilaetiikka vaatii käskyt ja säännöt ylittävää eettistä toimintaa. Näin ollen integriteetin kehittäminen muun muassa näitä etiikan metatasoja avaamalla ja tiedostamalla voi auttaa sotilaita tekemään parempia tai ainakin paremmin perusteltuja päätöksiä myös eettisissä hätätilanteissa. Sekä integriteetti että hätätilaetiikka siis vaativat ikään kuin paluuta perusteisiin. Mielestäni tämän vuoksi olisi syytä kouluttaa kaikkia eettisesti haastaviin ja epävarmoihin tilanteisiin joutuvia ammattilaisia, kuten lääkäreitä ja sotilaita,

myös näistä etiikan teoreettisfilosofisemmista puolista pelkkien hyveluetteloiden ja käytösnormien tai lakien tuntemuksen lisäksi. Lisäksi näiden alojen ammattilaisia tulee valmistaa siihen, että heidän kohdallaan on todennäköistä joutua moraalisesti vammauttavaan tilanteeseen; heidän on oltava tietoisia siitä, mihin ryhtyvät.

Suuressa osassa esimerkiksi bioetiikan ja lääketieteen etiikan oppikirjoista tämä tarve onkin otettu huomioon ja niissä yleensä käsitellään sekä teoreettista metaetiikkaa että käytännön moraalipsykologista päätöksentekoa. Jotta voidaan olettaa ammattilaisen toimivan aidosti eettisesti, pelkän ammattieettisen koodiston vaatiman hyvätapaisuuden minimin sijaan, tulee eri alojen ammattilaisten myös tietää ja ymmärtää, mitä etiikka on. Vasta kun toimija *tietää*, mitä etiikka on, tai mikä on eettistä, voidaan olettaa tai ainakin toivoa hänen myös *toimivan* sen mukaisesti. Vaikka olisi kuinka motivoitunut toimimaan oikein, se on mahdotonta, jos ei tiedä, miten oikea toiminta siinä kontekstissa määritellään. Toisaalta vaikka tuntisi kaikki eettiset teoriat, ei silti välttämättä ole motivoitunut toimimaan niiden mukaisesti. Tarvitaan tietojen ja taitojen lisäksi myös *halu* toimia eettisesti.

En teeskentele tässä tutkielmassa vastaavani kysymykseen siitä, miten voidaan saada aikaan halu toimia eettisesti, mutta yritän kuitenkin pohtia sitä ratkaisukeskeisesti filosofian lisäksi myös pedagogiselta kannalta. Seuraavassa luvussa hahmottelen etiikan sisältöopetuksen ulottuvuuksia analysoimalla toimintakyvyn käsitettä ja vertailemalla erilaisia pedagogisia metodeja toimintakyvyn tukemiseksi. Ennen kuin päädyn käsittelemään näitä ratkaisuehdotuksia tai tukitoimia esittelen ensin nykyistä sotilasetiikan ja lääketieteen etiikan opetusta. Olen valinnut lääketieteen etiikan opetuksen tähän vertailuun, sillä lääkäreiden ja sotilaiden ammattietikalla on paljon yhtymäkohtia ja molemmilla myös tahoillaan suuria ja kuuluisia eettisiä väärinkäytöksiä, jotka ovat motivoineet kiinnittämään erityishuomiota etiikkaan ja sen opetukseen jokaiselle alan toimijalle.

6.

EETTISELLÄ PEDAGOGIIKALLA KOHTI PAREMPAA SOTILASTA

Sotilaspedagogiikka on sotilaaksi kouluttamista. Sotilaskoulutuksessa voidaan erottaa kolme osa-aluetta tai opettamisen tapaa. Ensinnäkin *koulutuksella* tarkoitetaan sotilaspedagogiikalle tyypillistä koulumista sääntöjen ja tapojen oppimisen kautta. Toisaalta *harjoituksella* puolestaan tarkoitetaan taidon tai tiedon oppimista käytännön tekemisen ja oman kokemuksen kautta. Harjoittelua voidaan soveltaa myös teoreettisen tiedon omaksumiseen ja syvällisemmän ymmärryksen saavuttamiseen. Koulutuksen ja harjoituksen lisäksi myös *kasvatus* on osa sotilaspedagogiikkaa. Kasvatus on kahta edellistä vaikeampi ja laajempi tai kokonaisvaltaisempi käsite. Koulutuksen ja harjoittelun tavoitteena voidaan pitää jonkin tiedon, taidon tai toimintatavan omaksumista, kun taas kasvatus liittyy laajempaan ihmisenä kasvamiseen. Kasvatuksen päämääränä on hyvä ihminen, hyvä sotilas, tai ainakin parempi ihminen ja parempi sotilas. (Mutanen 2010, 151.)

Millainen sitten on hyvä tai parempi sotilas? Salliiko sota ja sotilaana olo hyvyyden, vai onko tämä sisäisesti ristiriitainen kuvaus? Jos sotatilannetta pidetään välttämättä hätätilaetiikkana, saattaa käytännössä olla vaikea uskoa edes hyvyyden mahdollisuuteen. Toiselta kannalta ajateltuna tällainen tilanne jatkuvassa äärimmäisessä vaativuudessaan edellyttää *erityisen hyvää* toimijaa, jotta onnistuttaisiin tekemään edes siedettäviä päätöksiä näissä muuten eettisesti menetetyissä tilanteissa. Tämän kaltaisen ajattelun mukainen kuva sotilaasta ja sotilasetiikasta vaatii sotilalta eettistä erityisosaamista, kun hätätilaetiikka nähdään menetetytyn etiikan sijaan *vaativana* etiikkana. Tässä tutkielmassa oletan, että sotilasetiikka ja sotilaana olo mahdollistavat hyvyyden myös eettisessä mielessä. Nyt herääkin kysymys siitä, miten tällaista hyvyyttä voidaan vaalia ja edistää kasvatuksen kautta. Tutkielman kirjoittamisen aikana ajoittain on nousut mieleen jopa epäily siitä, onko etiikan opettaminen, saati eettisyyteen kasvattaminen edes mahdollista, vai onko virheistä oppiminen ainoa toivo. Tämä tekisi etiikasta jonkinlaista tulevaisuuteen suuntautuvaa jälkiviisautta: Toimin väärin, josta nyt jälkikäteen tunnen syyllisyyttä, mikä puolestaan (toivottavasti) estää minua toistamasta samaa virhettä uudestaan. Lisäksi sotilaspedagogiikassa sotilaseettisen tason rinnalla kulkee jatkuvasti, myös *sotilaspedagogiikan etiikka*, jonka kautta voidaan (ja tulee) kyseenalaistaa sitä, mitä ylipäänsä on eettistä opettaa, ja miten erilaisia asioita on eettistä opettaa.

6.1 Lääkärit ja sotilaat: erityistarvetta etiikan opetukselle

Kuten jo aiemmin luvussa 2 on todettu, ammatit ovat jo lähtökohtaisesti arvovosidonnaisia instituutioita. Tästä syystä on tärkeää, että ammattikuntien edustajat ovat tietoisia ammattiaan ohjaavista arvoista sekä eettisestä toiminnasta ammattinsa viitekehyksessä. Mielestäni ammattietiikan opetuksen tulee erota pelkästä etiikan opetuksesta sinänsä siinä mielessä, että kunkin profession ammattietiikan opetuksen tulee pohtia juuri oman alansa etiikan erityisluonnetta ja erityishaasteita. Yleinen etiikan opetus kuitenkin voi, ja ehkä sen hyvinkin *täytyy*, olla osa tätä professiospesifiä etiikan opetusta.

Lääkäriin ja sotilaan ammatit tulevat monessakin kohtaa lähelle toisiaan. Molemmat ammattikunnat nauttivat pääsääntöisesti laaja-alaista ja korkeaa kunnioitusta ja luottamusta kansalaisten taholta. Molempien ammattien tehtävänä voidaan nähdä henkien pelastaminen. Siten näiden ammattien edustajat saattavat joutua tekemään päätöksiä elämän päättymisestä ja joutuvat kohtaamaan pelkoa, kärsimystä ja kuolemaa. Jossain määrin voidaan ehkä jopa sanoa, että lääkäreidenkin tehtävä, kuten sotilaiden, on suojella potilaan turvallisuutta (terveyttä edistävässä mielessä), ja puolestaan sotilaiden tehtävä, kuten lääkäreidenkin, on lievittää kärsimystä, jos sodan kauhuista huolimatta toinen vaihtoehto tuottaisi enemmän tuskaa, kuten alistamista, kidutusta, syrjintää ja niin edelleen. Näin ollen molemmat ammatit toimivat väistämättä jatkuvasti moraalisesti korkeaintensiteettisten kysymysten äärellä.

Tässä luvussa tarkastelen sitä, miten lääketieteen ammattilaisille opetetaan etiikkaa verrattuna siihen, miten sitä opetetaan sotilaille. Esittelen ensin lyhyesti, miten etiikkaa tällä hetkellä opetetaan sotilaille. Otan tapausesimerkin tällä hetkellä käynnissä olevasta pilottihankkeesta erään eettisen materiaalin käyttöönotosta Suomen puolustusvoimien maavoimissa. Tämän jälkeen esittelen, miten lääketieteen etiikkaa opetetaan lääketieteen ammattilaisille ja lopuksi pyrin tuomaan näitä lähestymistapoja yhteen ja vertailemaan niitä.

6.1.1 Sotilasetiikan opetus

Suomessa upseerikasvatus voidaan nähdä *moraalikasvatuksena*, esimerkiksi erotuksena etiikan *opettamiseen* siinä mielessä, että se tähtää yleisesti hyväksytyjen toimintamallien ja arvomaailman omaksumiseen, ei välttämättä niinkään eettisten teorioiden tai periaatteiden tuntemiseen. Arvomaailman omaksuminen puolestaan perustuu ammattikunnan arvolähtökohtien tunnistamiseen. Oman arvomaailman tiedostaminen mahdollistaa itsenäisen harkinnan ja voi johtaa myös yhteisön moraalisien tapojen vastaiseen ajatteluun ja toimintaan. Vaikka tämä on ehkä etiikan kannalta toivottavaakin, voi sen hyväksyminen Puolustusvoimien kontekstissa olla joskus haastavaa, kun kaivataan yksiselitteisiä sääntöjä, normeja ja malleja tilanteisiin, joihin niitä on mahdotonta antaa. (Aalto 2010, 117–121.)

Mikkosen (2008) mukaan on huolestuttavaa, ettei Puolustusvoimien arvokeskustelu ole juurikaan edennyt alkuasetelmistaan, ja ettei nykyisestä moni-

kulttuurisesta ja globaalista toiminnan tasosta huolimatta olla saatu edes länsimaissa muodostettua yhteistä käsitystä etiikasta ja sen opetuksesta. Tämän lisäksi Suomen puolustusvoimien kaltaisessa asevelvollisuusarmeijassa ongelmana on myös se, että etiikan opetuksen taso ja laajuus ovat erilaiset asepalveluksessa ja kertauskoulutuksissa kuin Maanpuolustuskorkeakoulussa. Toisin sanoen ei voida olettaa, että tavallisen reserviläisen ja ammattisotilaan eettiset näkemykset ovat ainakaan saadun sotilaskoulutuksen ansiosta yhtenevät. Silti he tulisivat sodan sattuessa taistelemaan rintarinnan. (Aalto 2010, 108–113.) Konfliktit Puolustusvoimien sisälläkin voivat siis olla mahdollisia puhumattaakaan monikansallisista ja -kulttuurisista kriisinhallintatehtävistä maailmalla. Juuri näihin haasteisiin pyritään modernissa sotilaspedagogisessa keskustelussa vastaamaan *eettisen toimintakyvyn* käsitteellä (Aalto 2010, 114–116; Mikkonen 2008, 22–34).

Eettisen toimintakyvyn käsitteen mukaisesti Puolustusvoimissa tähdätään kokonaisvaltaiseen kasvatukseen myös etiikan osalta, eikä vain yksittäisten tietojen, taitojen tai normien opetteluun. Lähtökohtana on toimintakyvyn hollistisen ihmiskuvan lisäksi olettamus siitä, että eettistä harkintakykyä ylipäänsä on mahdollista kehittää. Tämän ajatellaan tapahtuvan yksilön henkistä kasvua edistämällä, ja tavoitteena ovat itsenäisesti ajattelevat, saamiaan käskyjä soveltavat sotilaat. (Aalto 2010, 119–122.) Eettisyyteen kasvattamisessa itsetietoisuus, erityisesti omien mieltymysten, arvojen ja motiivien tiedostaminen, onkin havaittu keskeiseksi. Tämä onnistuu parhaiten avoimessa ja sallivassa oppimisympäristössä ja esimerkiksi mentorointi- tai tutorointisuhteesta voi olla hyötyä. (Straughan 1988, 14–15.)

Eettisen toimintakyvyn tukemiseen liittyen on otettu testikäyttöön sotilaan taskukirja ”Eettinen toimintakyky – Henkinen kestävyys”. Taskukirja on pieni, vähän älypuhelinta suurempi ”reisitaskuopas”, jossa on kuvineen ja muistiinpanosivuineen noin 20 sivua. Kirja on tarkoitettu tukemaan sekä sotilaan itsenäistä eettistä pohdintaa että sotilasetiikan opetusta. (Järveläinen, Meriläinen & Orsila 2016.) Opas jakautuu noin sivun mittaisiin selkeisiin ja yksikertaisiin aihealueisiin aina sodan oikeutuksesta kuoleman kohtaamiseen.

Vaikka taskukirja tähtää eettisen toimintakyvyn tukemiseen, puhtaasti eettiset ulottuvuudet eivät kirjan sivuilla kuitenkaan juurikaan näy. Sen sijaan kirja on lähinnä psykologinen opas, jossa sotilasta ohjataan henkisten ja psykososiaalisten voimavarojen äärelle ja autetaan tunnistamaan tiettyjä psyykkisiä riskitekijöitä ja oireita. Kirjan ensimmäiset kaksi sivua käsittelevät hyvin lyhyesti oikein toimimista ja oikeutetun sodan periaatteita. Kolmas tekstisivu listaa sotilaan säännöt, joita oppaassa on esitetty kymmenen liittyen lähinnä taistelutilanteiden oikeudellisiin ulottuvuuksiin (esim. ”Ryöstäminen on kiellettyä” ja ”Älä käytä kiellettyjä taisteluvälineitä ja -menetelmiä”). (Ibid.)

Tämän jälkeen taskukirjan sisältö on lähinnä kirjan nimen loppuosan mukainen, siis *henkistä kestävyys* käsittelevä. Siinä otetaan esiin pelon, vihan ja surun tunteiden käsittely, kuoleman kohtaaminen ja hengellisyys. Näiden lisäksi läheiset, perheet ja taistelutoverit esitetään toiminta- ja kestävyys tukevin voimavaroina. (Ibid.) Mielestäni taskukirjalla on kuitenkin käyttöarvoa. Se pyrkii lähestymään vaikeitakin asioita, kuten pelkoa ja kuolemaa yleistajuisella ja

samalla henkilö- ja yksilökohtaisen pohdinnan mahdollistavalla tavalla. Tässä mielessä varsinaisten eettisten sisältöjen mahdollistaminen saman kokoiseen oppaaseen tuskin olisi mahdollistakaan. Uskon myös, että kirjan teksti sisältää voimaannuttavia ajatuksia ja lauseita, kuten (Ibid.):

”Et ole yksin. Ympärilläsi on ihmisiä, jotka jakavat kanssasi yhteisen kokemuksen.”

”Olet arvokas ja monien ajatuksissa.”

Näillä jo sinänsä voi olla voimaannuttava ja toimintakykyä yleisesti palauttava ja ylläpitävä vaikutus ja ne ohjaavat ajattelemaan toiminta- ja kestävyys tukevia positiivisia ja toiveikkaita ajatuksia. Lisäksi kirja tiedostaa eksplisiittisesti sellaiset vaikeat ja usein vaietutkin asiat, kuten pelon, koti-ikävän ja läheisyyden kaipuun. Pelkästään tunnustamalla ja validoimalla tällaisia tunteita kirja saattaa auttaa henkisen kestävyys ylläpitämisessä (Jeffery 2011, 30). Toisaalta, kirja tarjoaa oppaanomaisesti myös konkreettisia toimintaohjeita liittyen juuri tiettyihin tunteisiin, ajatuksiin tai riskitekijöihin esimerkiksi seuraavasti (Ibid.):

”Pidä kiinni päivän rutineista; muista syödä, juoda ja nukkua. Huolehdi fyysisestä kunnostasi ja vältä päihteen käyttöä. Tilaisuuden tullen anna aikaa itsellesi ja pysähdy sen äärelle, mikä sinua kannattelee. Ajattele hyviä asioita, läheisiäsi ja elämää nykyhetken ulkopuolella.”

Vaikka kyse on yksinkertaisista ja itsestään selvistä asioista, poikkeus- ja ääritilanteissa ne saattavat kuitenkin olla ratkaisevia ja toisaalta myös unohtua tai tulla muista syistä laiminlyödyiksi. Kyseenalaiseksi kuitenkin jää se, miten sotilaita voidaan ohjata ja kannustaa tällaisen materiaalin käyttämiseen ja hyödyntämiseen kentällä. Taskukirjasta ei ole hyötyä, jos se pysyy taskussa. Opas ei myöskään mielestäni tarjoa välineitä sotilaseettisten erityiskysymysten, kuten esimerkiksi sotilaandilemmän ratkaisuun, vaan kuten todettu, keskittyy lähinnä psykologiseen puoleen.

Tällä hetkellä kadettien eettisessä kasvatuksessa käytetään enimmäkseen eettisen pohdinnan kehittämiseen tähtäviä menetelmiä. Näitä ovat esimerkiksi erilaiset tapausesimerkit, joiden kautta opiskelijat johdatetaan pohtimaan eettisiä ongelmia ja erilaisia ratkaisuvaihtoehtoja niihin. Toisaalta upseerikasvatukseen kuuluu myös arvojen siirtäminen. Tällöin tuetaan tiettytyypisen ajattelun ja toimintatavan omaksumista – tässä tilanteessa siis Puolustusvoimien arvojen mukaista ajattelua ja toimintaa. Eettisen pohdinnan ja arvojen siirtämisen lisäksi etiikkaa voidaan opettaa myös arvoneutraalia keskustelua luomalla, arvojen sisältöjä selkiinnyttämällä ja moraalista perustelutaitoa kehittämällä. (Aalto 2010, 119–122.) Arvojen siirtäminenkin ei ole, eikä voikaan olla, pelkkää yksisuuntaista käskynantoa tai saarnaamista. Tällainen metodi johtaa luultavimmin vastareaktioon tai eettisistä perusteista etääntymiseen, jolloin saatetaan kyllä toimia toivotulla tavalla, mutta vain siitä syystä, että niin on käsketty. (Straughan 1988, 14–15.)

Puolustusvoimien palvelus ja toimintakyky -kansiossa palvelukseen astuvalle alokkaalle hahmotellaan muiden toimintakyvyn osa-alueiden lisäksi myös eettisen toimintakyvyn tavoitteet. Alokas saa tämän jälkeen omista lähtökohdistaan käsin asettaa tavoitteita itselleen tärkeysjärjestykseen sen mukaan, mitä tavoitteita hän on mielestään jo saavuttanut, mitkä ovat hänen omia vahvuusalueitaan, ja mitä tavoitteita hän pitää itselleen erityisen tärkeinä. Tämän jälkeen asetetaan tavoitteet ja kansiomateriaaleihin kirjataan lyhyt kehittämissuunnitelma, jonka kautta alokas pyrkii kohti asettamia tavoitteita. Myöhemmin suunnitelman toteutumista arvioidaan sekä numeerisesti että sanallisesti. Näin kansion arviointimateriaali tulee lähelle *vaikuttavuuden arvioinnin mallia*, jossa etsitään syy-seuraussuhteita ja arvioidaan niiden laatua tai voimaa tavoitteiden, keinojen ja lopputulosten välillä (Dahler-Larsen 2005, 23–38). Kansion tavoiteluettelot ja itsearviot sekä kehityssuunnitelmat jakautuvat lisäksi kausittain P-, E-, J- ja reservikauden tavoitteisiin (Palvelus ja toimintakyky -kansio, Puolustusvoimat 2017).

Mielestäni materiaaleissa pedagogisesti erittäin kiitettävää on mahdollisuus yksilölliseen, henkilökohtaiseen arviointiin, pohdintaan ja tavoitteenasetteluun, sekä itselle parhaiten sopivien keinojen löytämiseen ja käyttämiseen. Lisäksi tavoitteiden ja arvioiden sanallinen ja kirjallinen esittäminen auttavat konkretisoimaan ja jäsentämään ajattelua ja toimintaa. Tämä on tärkeää erityisesti melko abstraktien ja vaikeasti mitattavien eettisten päämäärien kohdalla. Tärkeää on myös se, että itsearviointi tapahtuu kahdessa eri ajankohdassa: ennen tavoitteenasettelua ja tavoitteisiin pyrkimisen jälkeen. Näin nähdään kehitys selvemmin, mikä puolestaan auttaa motivoimaan toimintakyvyn ylläpitämistä ja kehittämistä edelleen. (Dahler-Larsen 2005, 45–46.) Mielestäni haastavaa on se, ettei samaisessa kansiossa ole annettu juuri mitään ohjeita, keinoja ja esimerkkejä tavoitteiden saavuttamiseen.

Tiivistäen voidaan sanoa, että kansiomateriaaleissa eettisen toimintakyvyn tavoitteet jakautuvat eettisiin ja lainsäädännöllisiin tai muihin yhteiskunnallisen tietoisuuden ja toimijuuden tavoitteisiin. Lisäksi huomionarvoista on se, että kansion eettiset sisällöt tuntuvat keskittyvän erityisesti yksilölliseen eettiseen pohdintaan esimerkiksi eettisen teorian tuntemuksen sijaan. Esimerkiksi ensimmäisellä eli P-kaudella eettisen toimintakyvyn tavoitteet liittyvät yhtäältä asepalveluksen, taistelutilanteen, tappioiden ja alokkaan omien arvojen *pohdintaan* ja toisaalta Puolustusvoimien arvojen, Suomen sotahistorian, turvallisuuspolitiikan ja oikeussääntöjen *osaamiseen*. (Palvelus ja toimintakyky -kansio, Puolustusvoimat 2017, 5.) Mielenkiintoista tässä on ennen kaikkea sanamuoto: ”Omia arvoja voi pohtia, Puolustusvoimien arvot on osattava”. E-kauden toimintakykytavoitteet puolestaan liittyvät kunnioitukseen yhtäältä sotilaskuria, palvelusohjesääntöä, itsekuria ja sotaveteraaneja kohtaan, toisaalta muiden palvelustoverien taustoja ja erilaisia arvoja kohtaan. J-kauden eettisissä tavoitteissa viitataan vastuuntuntoon ja oman toiminnan pohtimiseen. Tässä kohtaa eettinen ja psyykinen toimintakyky tuntuvat risteävän, sillä eettisiin tavoitteisiin kuuluu myös maanpuolustustahtoisuus, erilaisiin reaktioihin varautuminen tappioita kohdatessa sekä tappiomielialan aktiivinen välttäminen ja siitä palau-

tuminen. Samat tavoitteet mainitaan hieman eri sanoin myös J-kauden psyykkisen toimintakyvyn tavoitteissa.

Reservikauden eettiset tavoitteet ovat huomattavan vaativat. Niiden mukaan sotilaan tulisi tuntea ja noudattaa omia arvojaan sekä ”*ammentaa niistä voimaa*” ja pohtia elämän ja kuoleman kysymyksiä. Vaikka muutoin tavoitteiden eettisissä sisällöissä on painotettu mielestäni lähinnä eettistä pohdintaa, tämän jakson tavoitteissa todetaan vain yksikantaan, että ”*Ei koe* Puolustusvoimien ja muiden Suomen valtion arvojen olevan ristiriidassa omien arvojensa kanssa”. (Ibid., 14.) Mielestäni muotoilu on silmiinpistävä, sillä se ei jätä sijaa pohdiskelulle tai epävarmuudelle. Ilmeisesti tässä vaiheessa pohdinnan oletetaan tulleen päätökseen. Henkilö saattaa kuitenkin eittämättä kokea kyseistä ristiriitaa, vaikka se tavoitteissa tähän tapaan kielletäänkin. Tällöin kai oletettavasti tulisi kuitenkin jatkuvan eettisen pohdinnan kautta tehdä töitä tämän tuntemuksen muuttamiseksi. Tässä muotoilussa koko kokemuksen olemassaololle ei oikeastaan juurikaan anneta sijaa tai ainakaan sen epätoivottavuus ei jää epäselväksi. Tämä kertoo osittain ehkä arvojen siirtämisen perinteestä erityisesti koskien juuri Puolustusvoimien arvoja. Omia, muiden tai yhteiskunnan ja kulttuurin arvoja voi kunnioittaen *pohtia*, mutta Puolustusvoimien arvot vain omaksutaan ja *osataan*. Kaiken kaikkiaan jako eettiseen pohdintaan ja arvojen siirtämiseen etiikan opetuksessa näyttää tosiaan olevan olemassa, vaikkei sitä tehdäkään eksplisiittiseksi.

6.1.2 Lääketieteen etiikanopetus

Lääketieteen etiikanopetuksen määrä ja arvostus on kasvanut räjähdysmäisesti 1970-luvulta alkaen. Alun perin lääketieteen etiikkaa opetettiin lähinnä ammatikunnan valaehtoisten velvollisuuksien iskostamisen muodossa osana lääketieteen juridiikkaa tai historiaa – siis paljolti samaan tapaan kuin sotilasetiikkaakin. Erilaisten lääketieteelliseen hoitoon tai tutkimukseen liittyvien eettisten ongelmien tai suoranaisten virheiden ja väärinkäytöksiä tiedostamisen myötä lääketieteen etiikanopetukseen alettiin kiinnittää paljon suurempaa huomiota. Lääketieteen etiikanopetuksen kasvusta voidaan suurelta osin kiittää kansainvälistä yhteistyötä ja organisaatioita, kuten UNESCOa, WHO:ta ja World Medical Associationia (WMA), jotka ovat sekä edistäneet, että vaatineet etiikan opetusta osaksi lääketieteellisten korkeakoulujen ja muidenkin alan oppilaitosten opetusohjelmia. Toisaalta vaikka opetuksen määrä on kokonaiskuvan mukaan laajentunut valtavasti, on opetuksen määrässä kuitenkin suuria maa- ja instituutiokohtaisia eroja. Esimerkiksi Yhdysvalloissa etiikanopetukseen käytettyjen tuntien määrä vaihteli oppilaitoksesta riippuen vuonna 2008 yhdeksästä opetustunnista 125 tuntiin. (ten Have 2014, 450–452.)

Suomessa esimerkiksi Turun yliopiston lääketieteellisessä tiedekunnassa lukuvuoden 2017–2018 opinto-oppaassa lääketieteen koulutusohjelman osamistavoitteissa ammatillisuus-tavoitteen alla on mainittu myös ”eettisten näkökohtien ja lainsäädännön tunteminen”- osatavoite. Tavoitteen kuvauksessa

kuitenkin painottuu lähinnä lainsäädännöllinen puoli seuraavalla tavalla (Opinto-opas 2017–2018, korostukset tekijän omia.):

*”Valmistuvan lääkärin tulee hallita työhönsä liittyvä ajantasainen **lainsäädäntö**, salassapidon ja vaitiovelvollisuuden periaatteet ja terveydenhuollon **eettinen vastuu**. Lääkärin tulee kyetä eettisesti arvioimaan potilaan oikeudet ja lääkärin ammatinharjoittamisen liittyvän sosiaali- ja terveydenhuollon **lainsäädäntö**”.*

Turun yliopistossa etiikkaa opetetaan sekä integroidusti että omilla etiikan kursseillaan ja niin perustutkinto-opintojen kuin syventävienkin opintojen aikana. Perustutkinto-opintoihin kuuluu yhteensä vain neljän opintopisteen ”lääkäriksi kasvamisen runkosuunnitelma”, jossa vuosina 2016–2018 lääkärityön etiikka liittyi laveassa mielessä osaksi lähes jokaista opintojaksoa. Kuitenkin ainoastaan kolmessa opintojaksossa (opintojaksoja yhteensä 12) etiikka mainittiin eksplisiittisesti ryhmätapaamisen kuvauksessa: ”lääkärityön etiikkapienryhmätapaamiset”, ”lääketieteen etiikka: käytäntö ja teoria” ja ”lääketieteen etiikka: ongelmanratkaisuseminaari”. Lopulta itseasiassa näistä vain pienryhmätapaaminen oli integroitu opintojakso, ja lukuvuonna 2017–2018 lääketieteen etiikan kurssit (käytäntö ja teoria- sekä ongelmanratkaisukurssit) järjestettiin erikseen ja vasta opintojen syventävässä vaiheessa. Näiden lisäksi kuitenkin usealla eri jaksolla saatetaan ainakin opintojaksoon integroidun opetuksen nimen perusteella sivuta etiikkaa jollain tavalla, oletettavasti esimerkiksi ”salassapitovelvollisuus, kollegiaalisuus, moniammatillisuus”- ja ”kuoleman ja surun kohtaaminen” -ryhmätapaamisissa. (Opinto-opas 2017–2018)

Etiikasta erikseen järjestettävien kurssien, ”lääketieteen etiikka: käytäntö ja teoria” ja ”lääketieteen etiikka: ongelmanratkaisuseminaari”, opetus kuuluu siis syventäviin opintoihin ja ne muodostavat yhteensä vain kolmen opintopisteen kokonaisuuden. Opintoja järjestetään yhteensä 16 tuntia, joista 12 luentoina ja neljä tuntia pienryhmäkeskusteluina. Luento-opetuksen osaamistavoitteet ja sisältö kuvataan seuraavasti (Ibid., korostukset tekijän omia.):

*”Osaamistavoitteet: Lääkärin ja hammaslääkärin työhön ja terveystieteelliseen tutkimukseen liittyvät **eettiset ongelmat** ja niiden taustalla **piilevät kulttuuriset tekijät** sekä niiden ratkaisemiseen tarvittavat **keinot ja ohjeistukset**. Taito tunnistaa eettisesti vaikeita tilanteita, hankkia tietoa sekä käyttää **eettistä harkintaa** niiden ratkaisemisessa.”*

*”Sisältö: Ongelmatapausten käsittely opiskelijan kokemuspiirin pohjalta. Eettisten ongelmien määrittely. Eettisiin ohjeisiin ja suosituksiin tutustuminen. **Ratkaisujen kytkeminen eettisiin periaatteisiin ja yhteiskunnallisiin arvoihin.**”*

Tässä muotoilussa näkyy mielestäni implisiittisenä ymmärrys tapamoraalin ja universaalietiikan eroista ja yhteydestä. Ongelmanratkaisuseminaarin tarkoitus puolestaan on syventää tätä lääketieteellisen etiikan osaamista ja soveltamiskykyä. Tavoitteena on eettisen keskustelun luonteen ymmärtäminen ja vaikeidenkin eettisten kysymysten käsitteleminen. (Ibid.)

Näiden Turun yliopiston lääketieteellisen tiedekunnan esimerkkien pohjalta voidaan huomata, että etiikan opetus lääketieteellisessä koulutusohjelmassa on edelleen melko vähäistä (vain 16 tuntia + integroitu opetus) sekä jossain mielessä myös yksipuolista, keskittyen lähinnä lainsäädännölliseen ja lääkärin velvollisuuksiin, kuten salassapitoa ja vaitiota, painottavaan puoleen. Lisäksi hieman huolestuttavana voidaan pitää sitä, että etiikan opetus sijoittuu oikeastaan lähinnä vasta syventäviin opintoihin. Toisaalta positiivista on se, että opetusta on periaatteessa järjestetty sekä muihin kokonaisuuksiin integroiden että omina kursseinaan ja sekä teoriaa esittelevän luento-opetuksen että ongelmanratkaisuun ja keskusteluun keskittyvän ryhmässä tekemisen muodossa. Toisaalta voidaan spekuloida, että käytössä olevan ajan puitteissa opetus jää lähinnä aiheen ja teorioiden pintapuoleiseksi esittelyksi ja nimenomaan *opetuksiseksi*, syvällisen *ymmärryksen* ja *moraalikasvatuksen* sijaan. Kuitenkin tavoitteet, kuten ongelmanratkaisukeinojen löytäminen ja niiden kytkeminen eettisiin teorioihin ja periaatteisiin, vaikkakin erittäin toivottavat, ovat realistisesti ajateltuna melko korkeat verrattuna annetun opetuksen määrään. Liian korkeiden tavoitteiden asettaminen varsinkin etiikan opettamisen ja oppimisen alussa johtaa yleensä epäonnistumiseen ja kyynisyyteen (Straughan 1988, 15). Eettisen harkinnan korostaminen ja ratkaisujen kytkeminen laajempaan yhteiskunnalliseen ja teoreettiseen kontekstiin tuntuu peräänkuuluttavan toimintakykyä ja integriteettiä samaan tapaan kuin sotilasetiikan pedagogiikkakin.

6.2 Eettisen kasvatuksen ulottuvuudet ja välineet

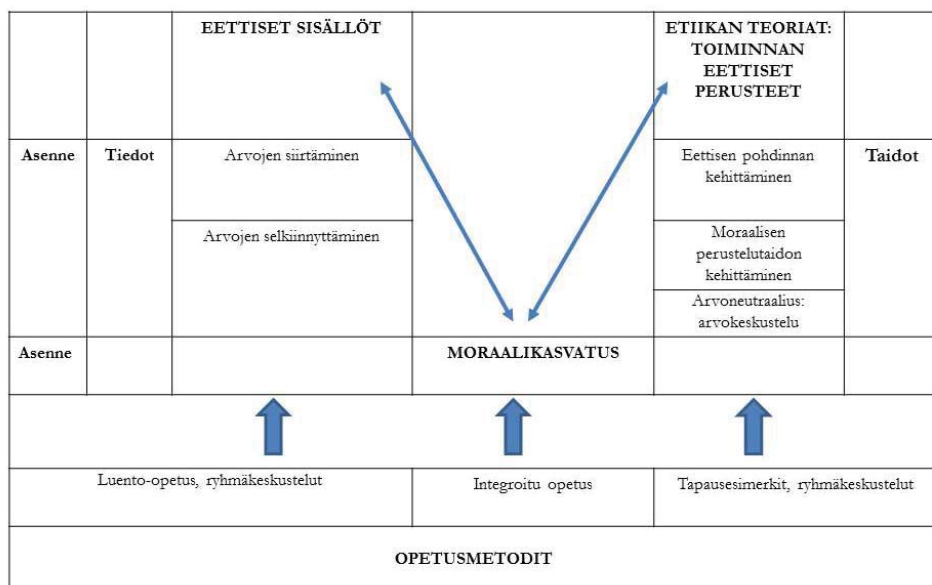
Etiikan opetuksessa yleisesti on tunnistettu kolme erilaista päämäärää tai osaluetta: tietojen, taitojen ja asenteiden opetus. *Tietojen* opetukseen kuuluu opettavan käsitteen kannalta relevanttien faktojen opettaminen. Etiikan tapauksessa tällaisina faktoina voidaan pitää erilaisia (meta)eettisiä teorioita ja periaatteita, joita voidaan opettaa esimerkiksi juuri perinteisellä luento-opetuksella. *Taitojen* opetuksen tehtävä puolestaan on opettaa, kuinka näitä tietoja voidaan soveltaa käytäntöön. Tämä voi onnistua esimerkiksi tapausesimerkkien ja ryhmäkeskustelujen pohjalta. Kolmas osa-alue eli *asenteiden* opetus vastaa oppijan kysymyksiin siitä, miksi eettiset tiedot ja taidot olisivat hänen toimintansa ja ammattinsa kannalta tärkeitä. (ten Have 2014, 451–453.) Asenteella viitataan siis juuri etiikan *motivationaliseen* puoleen, eli siihen, miten saada ihmiset toimimaan eettisen tietämyksensä mukaisesti.

Tietyn eettisen asenteen opettaminen tai siihen vaikuttaminen on eksplisiittisesti myös yksi lääketieteen etiikan tavoitteista, samoin kuin sotilasetiikan. Ten Have (2014) on kuitenkin avannut tätä asenteisiin vaikuttamista lääketieteen kohdalla eettisen sensitiivisyyden, epävarmuuden ja erilaisuuden sie-

tokyvyn kehittämiseksi, sekä oman vastuun ja potilaan arvojen ja oikeuksien kunnioittamisen kehittämiseksi, eikä niinkään ammattikunnan arvorakenteen siirtämiseksi ja juurruttamiseksi yksilöihin, kuten esimerkiksi sotilasetiikan kontekstissa tunnutaan usein ajattelevan. Ten Haven mukaan tällä hetkellä suurin osa lääketieteen etiikan opetuksesta kohdistuu kuitenkin tietojen ja taitojen, erityisesti didaktisten taitojen opetukseen asenteisiin vaikuttamisen sijaan. (Ibid., 451, 453.)

Tietojen ja taitojen opettamisessa suurin osa opetuksesta yhdistää passivisempaa luento-opetustyöskentelyä ja aktiivisempaa ryhmäkeskustelu- tai tapausesimerkkityöskentelyä. Nimenomaan ryhmäkeskustelun yhdistettynä tapausesimerkkeihin on havaittu parantavan opiskelijoiden valmiuksia tunnistaa ja analysoida eettisiä pulmia. Tapausesimerkit itsessään puolestaan lisäävät eettistä tietoisuutta ammatin harjoittamisessa. Ne tuovat esiin eettisiä pulmia, joita ammattilaisen on oltava valmis työssään kohtaamaan niiden yleisyyden tai erityisen haastavuuden vuoksi. (Ibid., 455.) Ammattietiikan opetuksessa voidaan periaatteessa erottaa erilaisiin eettisiin asiasisältöihin, kuten ammattikohtaisiin hyveisiin ja arvoihin keskittyminen ja yleisempiin metatason eettisiin teorioihin, periaatteisiin ja perusteisiin tutustuminen. Näistä viimeksi mainittu tarkoittaa siis sitä, että opiskelijat perehdytetään esimerkiksi filosofisen etiikan pääteorioihin, kuten utilitarismin, velvollisuusetiikkaan ja hyve-etiikkaan, ja ammattikohtainen etiikan opetus järjestetään näiden yleisempien teorioiden ympärille. Edellisellä puolestaan tarkoitetaan ammattikohtaisten velvollisuuksien, hyveiden ja jopa säännösten tai lakien opettelua sekä niiden soveltamisen harjoittelua. Nämä eivät kuitenkaan ole toisiaan poissulkevia tapoja, vaan parhaat oppimistulokset saavutetaan näiden yhdistelmällä. (Ibid., 455–457.)

Olen koonnut seuraavalla sivulla esitettyyn kuvaan eettisen kasvatuksen ulottuvuudet sekä tämän hetken suosituimmat opetusmenetelmät. Kuvassa on mukana *eettisten sisältöjen ja eettisten teorioiden* opetuksen kahtiajako. *Moraalikasvatuksen* olen tässä kuvannut näiden kahden etiikan opetuksen osa-alueen yhdistelmänä tai tuloksena. Etiikan opetuksen *toteutusmuodot* puolestaan on tässä jaoteltu näiden kahden osa-alueen suhteen. Eettisiin sisältöihin liittyvät 1) arvojen siirtäminen, sekä 2) arvojen sisältöjen kuvaaminen ja määrittely eli arvojen selkiinnyttäminen. *Etiikan teorioihin* puolestaan sisältyvät 1) eettinen pohdinta, 2) moraalinen perustelu ja 3) arvoneutraali keskustelu etiikasta. Lisäksi kuvassa on otettu huomioon edellä mainitut eettisten *tietojen, taitojen ja asenteiden* osa-alueet. Tässä kuvassa olen jäsentänyt eettiset tiedot ikään kuin synonyymisiksi eettisten sisältöjen osa-alueen kanssa. Samaan tyyliin eettiset taidot yhtenevät pohdinnan, perustelun ja eettisen keskustelun kehittämisen kanssa. Asenteen alaksi puolestaan olen jäsentänyt sekä eettisten sisältöjen osa-alueen että moraalikasvatuksen.

Kuva 1. Eettisen kasvatuksen ulottuvuudet (ten Havea 2014 ja Aaltoa 2010 mukaillen)

Kuvassa esitellyt opetusmenetelmät ovat sellaisia, mitkä sekä sotilaspedagogiikassa että lääketieteen etiikanopetuksessa tällä hetkellä ovat vallalla (ks. esim. Aalto 2010; ten Have 2014 teoksessa ten Have & Grodjin 2014), mutta nämä eivät missään nimessä ole ainoat vaihtoehdot eettisen kasvatuksen pedagogiikassa. Näiden perinteisten opetusmenetelmien lisäksi ammattietiikan opetuksessa voitaisiin käyttää hyödyksi esimerkiksi elokuvien katselua, haastattelujen tai esitelmien tekoa ja eläytymis- sekä draamaharjoituksia, tai mitä tahansa muita aktiivista oppimista korostavia lähestymistapoja. Lisäksi voidaan ajatella, että etiikan opetuksen tulee ainakin osittain olla integroitua muihin kursseihin, jotta opitun siirtovaikutus saadaan käyttöön käytännön työssä. Suositeltavaa on myös etiikan opetuksen moniammatillisuus ja tiimityöskentely opeuksessa. Ammattietiikan kurssia voivat opettaa yhteistyössä esimerkiksi kyseisen ammatin asiantuntija ja etiikan asiantuntija. (ten Have 2014, 454.)

Lääketieteen etiikalle ja sotilasetiikalle yhteistä on myös ihmiskuvan tai toimijuuden laajeneminen holistisemmaksi ja hermeneuttisemmaksi. Sotilasetiikassa ja sotilaspedagogiikassa tunnustetaan ja tunnustetaan yhä selkeämmin se, että myös sotilaat toimivat yhtä aikaa globaaleilla ja lokaaleilla toiminnan tasoilla ja samaan aikaan sotilaina ja kansalaisina, puolisoina ja vanhempina. Myös sotilaspedagogiikka on tullut ja tulee monitieteisemmäksi ja moniammatillisemmaksi. (ks. esim. Toiskallio (toim.) 2007; Mäkinen 2010; Toiskallio & Mäkinen 2009; Heiskanen 2017.) Samoin myös lääketieteen etiikassa puhutaan niin sanotusta laajasta kuvasta (*engl. broad view*), jonka tarkoitus on nähdä myös lääkärit ja muut terveysalan ammattilaiset osana laajempaa inhimillisen toiminnan viitekehystä. Lähtökohtana on lääketieteen sisäisen arvolutautuneisuuden tiedostaminen ja näkyväksi tekeminen, ja sitä kautta käsitys siitä, ettei etiikan

opetus voi koostua vain muutamasta päälle liimatusta kurssista, vaan sen on lävistettävä koko lääketieteellinen koulutus sekä lääketieteen ammattilaisena oleminen ja toimiminen. (ten Have 2014, 458-460.) Miten tämä tulevaisuuden haave, holistinen käsitys tai ”laaja kuva” sitten etiikan opetuksella voitaisiin saavuttaa? Sekä lääketieteen etiikka, että sotilasetiikka vastaavat kysymykseen integriteetin käsitteellä. (ks. esim. ten Have 2014; Cartagena & Beaty 2017.)

6.3 Miten integriteettiä voidaan opettaa?

Integriteettiä on käsitelty ja määritelty tarkemmin jo aiemmin luvussa 4. Turhan toiston välttämiseksi ja selvyuden vuoksi totean vain, että tässä yhteydessä integriteetillä tarkoitetaan yksilön uskollisuutta omille arvoilleen ja sitä kautta kokemusta oman minuutensa ja oman toimintansa eheydestä. Jos ajatellaan, että eettinen *kasvatus* onnistuu parhaiten integriteetin kehittymistä ja säilymistä tukemalla, miten puolestaan tätä tukemista voidaan toteuttaa? Vastauksia voidaan etsiä integriteetin määritelmästä, josta voidaan löytää kolme eri osa-aluetta: 1) *tietoisuus arvoista*, 2) *eheä minuus* ja 3) *johdonmukainen toiminta*. Integriteetin tukeminen ja kehittäminen voi tähdätä mihin tahansa näistä osa-alueista, mutta toisaalta vain yhteen tai kahteen keskittyminen ei riitä. Integriteetti on siis nähdäkseni tässäkin mielessä kokonaisvaltainen käsite – kaikkia osa-alueita tarvitaan ja ne ikään kuin edellyttävät toinen toisiaan. Lopullisena tavoitteena voidaan siis pitää jopa jonkinlaisen positiivisen kehän muodostamista.

Edellä esitetty integriteetin määritelmä perustelee nähdäkseni Puolustusvoimien nykyisen arvokasvatuksen. Integriteetti edellyttää tietoisuutta omista ja yhteisönsä arvoista sekä uskollisuutta näille arvoille, eli kyseisten arvojen mukaista toimintaa ja mielellään jopa ajattelua. Tämä arvokasvatus voi tapahtua esimerkiksi arvojen siirtämisen ja sisäistämisen kautta, kuten nykyään on tapana. Arvotietoisuuden osa-alue siis ainakin osittain toteutuu jo tällä hetkellä Puolustusvoimien moraalikasvatuksessa. Eheän minuuden kokemus puolestaan on integriteetin henkilökohtainen, psykologinen ulottuvuus. Kyse on yksilön omasta kokemuksesta suhteessa itseensä. Arvattavasti tähän vaikuttavat myös jotkin muut integriteetin ulkopuoliset psykologiset tekijät, ehkäpä vaikka itsetuntemus, itsetunto ja itseluottamus. Mikäli resurssit olisivat rajattomat, miksipä ei kannattaisi ammattieettisen koulutuksen ja kasvatuksen ohella panna myös sotilaiden henkiseen ja psykologiseen kasvuun. Tämä on kuitenkin psykologian alan ammattilaisten erityisosaamisaluetta, enkä tässä spekuloi tätä integriteetin osa-aluetta tämän enempää. Lopuksi tyydyn toteamaan, että Puolustusvoimien kontekstissa myös erilaiset soveltuvuuskokeet ja luonneprofiloinnit liittyvät psykologisilta valmiuksiltaan tietäntyyppisten henkilöiden valikoimiseen. Kolmas osa-alue eli halu ja kyky toimia arvojensa suhteen johdonmukaisesti on varmasti pedagogisesti haastavin. Lähdän purkamaan tätä haastetta toiminnan, toimintakyvyn ja toimijuuden käsitteiden kautta. Tässä siis rinnastan integriteetin kolmannen osan, eli halun toimia, toimintakyvyn käsitteeseen. Näin tuon toimintakyvyn ja integriteetin käsitteet yhteen.

Eettisellä toimintakyvyllä tarkoitetaan kykyä tai potentiaalia eettisten päätösten ja tekojen rationaaliseen harkintaan ja tietoiseen, perusteltuun suorittamiseen. Toimintakyky yleisesti on potentiaalia harkita, hallita ja suorittaa toimintaa erilaisissa haastavissakin tilanteissa. Eettinen toimintakyky on siis näiden kykyjen eettistoiminnallinen ulottuvuus. (Mikkonen 2008, 22–24; Mäkinen 2009, 48–51.) Toimintakyvyn keskiössä on eettinen *toimija*. Toiminta ja toimintakyky edellyttävät aina toimijaa (*engl. agent*). Tällä tarkoitetaan sitä, että toiminta (*engl. action*) on oleellisesti erilaista, kuin esimerkiksi käyttäytyminen (*engl. behavior*). Käyttäytymistä voidaan pitää esimerkiksi alkukantaisempana, tiedostamattomana, vähemmän intentionaalisenä ja pitkälle automatisoituneena, joskus jopa refleksiinomaisena tekemisenä ja reagoimisena. Jokainen elävä olento käyttäytyy periaatteessa jollain tavalla, myös eläimet, periaatteessa ehkä jopa kasvit. Toimijan puolestaan tulee olla *tekojaan harkitseva ja tietoinen* ja sitä kautta autonominen yksilö. (Lindley 1986, 5, 13–15; Jeffery 2011, 6.) Tätä pidetään yleensä yksinomaan ihmisten, eikä edes kaikkien ihmisyksilöidenkään kykynä.

Integriteettiä voidaan siis tukea tukemalla eettistä toimintakykyä. Toimintakykyä puolestaan voitaisiin tukea tukemalla toimijuutta. Eettisen toimijuuden kannalta oleelliseksi puolestaan olen jo edellä luvussa 2 esitellyt autonomian vaatimuksen. Toimijuutta voidaan siis tukea ja kehittää tukemalla tietoista autonomiaa. Bioeettisissä teksteissä ja esimerkiksi lääketieteen etiikan oppikirjoissa ja käsikirjoissa (ks. esim. Beauchamp & Childress 2001; ten Have & Gjordijn 2013) annetaan paljon huomiota autonomian tukemiselle. Lääketieteen kontekstissa huoli on kuitenkin usein ennen kaikkea potilaan autonomiasta, ei lääkärin. Itse asiassa lääketieteessä ajatellaan jopa niin, että lääkärit ovat kykeneviä arvioimaan ja tekemään päätöksiä muiden autonomisuudesta. Tätä kutsutaan lääketieteen profession *portinvartijarooliksi* (*engl. gatekeeper*). (Beauchamp & Childress 2001, 69–70; Conrad & Schneider 1981, 244.) Lääkäreiden kyky tällaiseen arviointiin ja päätöksentekoon voidaan toki asettaa kyseenalaiseksi, mutta käytännössä heillä kuitenkin on valta näitä päätöksiä tehdä ainakin koskien omia potilaitaan.⁹ Tätä valtaa voidaan pitää yhtenä sosiaalisen kontrollin muotona ja sen katsotaan olevan yksi *medikalisaation* eli yhteiskunnan lääketieteellistymisen seuraus ja ilmentymä. (Conrad & Schneider 1981, 241–250.) Sotilaiden kohdalla kysymys autonomisuudesta tulee kuitenkin konkreettisemmaksi jo pelkän armeija-instituution ja sen olemuksen, esimerkiksi siihen liittyvän ryhmäkurin ja hierarkkisen käskynantosuhteen vuoksi.

Autonomisuudella tarkoitetaan itsevaltaisuutta tai itsensä hallintaa siinä merkityksessä, että autonomiselta toimijalta edellytetään *vapautta, intentionaalisuutta ja ymmärrystä*. Vapaudella tarkoitetaan sitä, että toimija on vapaa esimerkiksi pakotuksesta tai uhkailusta. Toimija siis suorittaa itse valitsemansa teon tai päätöksen. (Lindley 1986, 5–6.) Intentionaalisuudella tarkoitetaan sitä, että teko tai päätös on *taballinen*. Ymmärrystä puolestaan on vaikea määritellä ja siinä on suuria eroja yksilö- ja tilannekohtaisesti. Karkeasti määriteltynä voi-

⁹ Vrt. oikeuden päätöksellä henkilö voidaan todeta vajaavaltaiseksi esimerkiksi laillisissa ja talousasioissa ja hänelle voidaan nimittää edunvalvoja. Lääkäri päättää potilaan vajaavaltaisuudesta hänen terveyttään koskien.

daan kuitenkin sanoa, että toimijalla on autonomisuuteen liittyen ymmärrys silloin, kun hänellä on tilanteen ja toimintansa suhteen riittävät tiedot sekä oikeudet ja asianmukaiset uskomukset toimintavaihtoehdoistaan ja niiden seurauksista. (Beauchamp & Childress 2001, 58–59, 88–89.) Intentionaalisuus eli teon tahallisuus on kategorinen käsite eli teko on joko intentionaalinen tai ei, mitään siltä väliltä ei ole olemassa. Sen sijaan vapautta ja ymmärrystä voi ilmaista asteittain ja toimija- tai tilanneriippuvaisesti. Vapauden mahdollisuudesta ylipäänsä on kiistelty suhteessa organisaatioiden, yhteisöjen ja valtioiden harjoittamaan auktoriteettiin jäseniään ja kansalaisiaan kohtaan. (Ibid., 59–60.) Tässä työssä olen kuitenkin todennut, että vapautta painottavat liberaalitkin yhteiskunnat voivat hyväksyä kurin, käskyt ja rajoitteet siinä merkityksessä, että toimijoilla kuitenkin säilyy vastuu näiden käskyjen ja rajoitteiden tilannekohtaisesta arvioimisesta ja noudattamisesta. Tämä toimii myös toisinpäin: Vapaus voidaan säilyttää auktoriteetin alaisuudesta huolimatta, sillä auktoriteetti ei ole sama kuin absoluuttinen pakko. (ks. esim. Kucera 2018; Beauchamp & Childress 2001, 60–61.)

Voidaan siis ajatella, että sotilasetiikan suhteen autonomian vaatima vapaus määrittyy osittain Puolustusvoimien kontekstissa suhteessa arvohierarkiaan ja ryhmäkuriin (Kucera 2018). Tämä ei ole autonomian kannalta ongelma, sillä vapaus voi olla asteittaista, ja toisaalta auktoriteetti ja kuri eivät ole absoluuttisen pakottavia. Tietysti tämä vapauden asteen ja vapauden määritelmän ennalta ohjautuminen tietystä kontekstista kannattaa ehkä tehdä eksplisiittiseksi sotilaille. Vapauden, autonomian ja auktoriteetin välistä suhdetta voitaisiin ehkä entisestään selventää ja avata myös filosofisin eikä vain juridisin termein ja pohdinnoin. Myös intentionaalisuus on nähdäkseni ikään kuin ennalta määritetty sotilasetiikan kontekstissa. Jokainen sotilas on kykenevä intentionaaliseen toimintaan. Tämä ei tietenkään tarkoita sitä, ettei sotilallekin voisi sattua vahinkoja. Muun sotilaskoulutuksen tarkoitus¹⁰ on kuitenkin varmistaa se, ettei vahinkoja juuri sattuisi, ja että sotilaat osaisivat toimia tarkoituksenmukaisesti ja tietäisivät, mitä tehdä ja miten. Näin ollen autonomisuuden kolmesta osaluueesta erityisesti *ymmärryksen tukeminen* on sellainen, johon on mahdollista ja tarpeellista vielä sotilaseettisellä opetuksella tai kasvatuksella vaikuttaa.

Ymmärrykseen kuuluu siis riittävä tieto tilanteen kannalta relevanteista tekijöistä sekä perustellut uskomukset toimintavaihtoehdoista ja niiden seurauksista (Beauchamp & Childress 2001, 88). Toiset tiedot, syyt ja perusteet ovat tärkeämpiä kuin toiset. Jotkut ovat lähes yhdentekeviä, toiset ratkaisevia, jotkut ovat ilmiselviä tai helppoja selvittää, toiset lähes mahdotonta tietää. Tästä syystä ymmärrys ei useinkaan ole täydellistä, sillä kaikkia relevantteja tietoja ei yksinkertaisesti aina ole saatavilla. Näin on usein esimerkiksi tekojen seurauksista koskevien tietojen ja perusteiden suhteen, sillä emme pysty näkemään tulevaisuuteen ja tietämään tarkasti kaikkia mahdollisia seurauksia. Vaikka epävar-

¹⁰ En tässä halua mitenkään korostaa sotilasetiikan opetuksen ja muun sotilaskoulutuksen eroa tai erillisyyttä. Itse asiassa olen tällaista erottelua vastaan. Tällä eronteolla tarkoitetaan tässä lähinnä konkreettisen toiminnan ja sotateknisen ja -teknologisen ”*know how*” eroa teoreettiseen metaetiikkaan, jonka ei periaatteessa millään tavalla tarvitse liittyä käytännön tekemiseen.

muus on ehkä epämurkavaa, se ei kuitenkaan ole autonomian kannalta vaarallista, sillä autonomia sallii asteittaisen ymmärryksen. Tämä tarkoittaa sitä, että *riittävä* ymmärrys riittää. (Ibid., 88–90.) Riittävyyden rajasta voidaan luultavasti kiistellä ikuisesti, sillä se on filosofinen kysymys, enkä käsittele sitä tässä yhteydessä tämän enempää.

Sotilasetiikan kontekstissa ymmärrys voidaan jakaa mielestäni edelleen kahteen osa-alueeseen; empiiriseen ja eettiseen ymmärrykseen. Ymmärryksen vaatima tieto ja perustellut uskomukset voivat koskea yhtäältä *empiirisiä*, kyseistä tilannetta ja muita relevantteja ympäristötekijöitä koskevia seikkoja. Tämä empiirinen osa-alue kuuluu jälleen pitkälti muun sotilaskoulutuksen ja toiminnan piiriin: Sotilaan pitää tuntea tilanne, alue, kohde tai vastustaja ja omat toimintamahdollisuutensa käytännössä eli esimerkiksi sen hetkiset resurssit, teknologia, tekniikka ja niin edelleen. Toisaalta ymmärrykseen kuuluu myös eettisen tiedon puoli, eli se, mitkä ovat tilanteeseen liittyvän toiminnan tai päätöksen kannalta relevantit *eettiset* syyt ja perusteet, ja millaisia moraalisia seurauksia tiettyistä vaihtoehdoista seuraa. Vaikka tilanteet voivat yksityiskohdiltaan olla loputtoman erilaisia, on etiikan suhteen olemassa kuitenkin tiettyjä yleisiä ja tunnistettavia ongelmatyyppejä, joiden tietäminen ja ymmärtäminen voi helpottaa niiden ratkaisemista. Wrightin (1987) mukaan eettinen päätöksentekoprosessi muodostuu aina neljästä toisiaan seuraavasta askeleesta:

- 1) eettisen ongelman tunnistamisesta
- 2) vaihtoehtojen tunnistamisesta ja analysoimisesta
- 3) vaihtoehdon valinnasta
- 4) valinnan perustelusta.

Tämä kaava pätee, oli kyse sitten sotilaasta tai lääkäristä tai samaisesta henkilöstä arkielämässä ammattinsa ulkopuolella. Nämä askeleet voidaan nähdä autonomian edellyttämän ymmärryksen osa-alueina, sillä ne vaativat eettistä tietoa ja tietoisuutta. Eettinen tieto ei sinänsä liity faktatietoihin maailmasta sellaisena kuin se on, vaan pikemminkin siihen, mitkä eettiset piirteet, periaatteet ja perustelut ovat relevantteja juuri tässä tilanteessa tai ongelmassa. (Ibid., 44–45.)

Myös Wright tuntuu tekevän jonkinlaisen erottelun empiiriseen ja teoreettiseen tietoon listatessaan erilaisia eettisen ongelmanratkaisun kannalta relevantteja tietokategorioita. Nämä kategoriat ovat 1) tietopohja, 2) arvopohja, 3) eettiset teoriat, 4) tieto eettisen päätöksentekoprosessin luonteesta ja 5) tieto toiminnan rajoituksista. (Ibid., 45–46.) Näistä kategorioista ensimmäinen ja viimeinen (1,5) tuntuvat liittyvän tilanteen empiriaan ja loput kolme (2–4) puolestaan teoreettiseen eettiseen tietoon. Väitän, että eettisen ymmärryksen määrää voitaisiin lisätä lisäämällä eettistä tietoa, mikä etiikan opetuksen kautta olisi myös käytännössä pedagogisesti melko helppoa esimerkiksi luento-opetuksen tai lukupiirien avulla. Näin voitaisiin lisätä sotilaan tietoa erilaisista eettisistä tilanteista, vaihtoehdoista ja eettisistä perusteista tiettyjen vaihtoehtojen valinnalle tietyissä tilanteissa. Näin ollen siis lisäämällä ja syventämällä sotilaiden

tietoa etiikasta (vaikka vain teoriassakin) voidaan tukea ymmärtämistä autonomian osa-alueena.

Toinen mahdollisuus selvittää tapoja autonomian tukemiseksi on lähteä tarkastelemaan autonomisuutta uhkaavia tekijöitä ja estää tai poistaa niitä. Autonomiia voidaan kunnioittaa kahdella tavalla, aktiivisesti tai passiivisesti. Aktiivisella autonomian kunnioittamisella tarkoitetaan sitä, että *aktiivisesti tuetaan yksilön autonomiaa* ja varmistetaan, että sen ehdot täyttyvät. Passiivisella kunnioittamisella puolestaan tarkoitetaan tässä yhteydessä sitä, että *ei aktiivisesti estetä tai häiritä toisen autonomian toteutumista*. Vaihtoehtoisesti voidaan myös minimoida autonomia uhkaavia tekijöitä. Tämä tapa tulee kuitenkin jo lähelle aktiivista autonomian kunnioittamista. (Beauchamp & Childress 2001, 64.) Samaan tyyliin voitaisiin ajatella, että edellä esitelty tapa tukea ymmärrystä koulutuksen kautta olisi aktiivista ponnistelua autonomisuuden takaamiseksi tai sen asteen maksimoimiseksi, keskittymällä yhden sen osa-alueen vahvistamiseen. Toisaalta passiivisesti autonomiaa voidaan tukea tunnistamalla ja minimoimalla sen uhkatekijöitä. Tämän erottelun pitäminen kovin jyrkkänä varsinkaan autonomian tukitekijöitä tunnistettaessa ei kuitenkaan ole kovin hedelmällistä, sillä autonomian uhkatekijöiden minimoiminenkin saattaa jo itsessään sisältää aktiivisia toimia, ei vain häiriön ja häirinnän välttämistä. Lisäksi Puolustusvoimien kontekstissa kaikkien totaalista autonomiaa uhkaavien tekijöiden täydellinen poistaminen ei välttämättä ole mahdollista esimerkiksi juuri käskynnoudatusvelvollisuuden ja ryhmäkurin vaatimusten vuoksi.

Beauchamp & Childress (2001) ovat listanneet seitsemän autonomisuuden uhkatekijää tai *inkompetenssitekijää* (*engl. standards of incompetence*). Nämä tekijät voidaan esittää vaativuusjärjestyksessä helpoimmasta vaativimpaan (Ibid., 73, korostukset tekijän omia):

- 1) kyvyttömyys **ilmaista** ja kommunikoida päätös tai **preferenssi**
- 2) kyvyttömyys **ymmärtää tilannetta ja sen seurauksia**
- 3) kyvyttömyys **ymmärtää** tilanteen kannalta relevanttia informaatiota
- 4) kyvyttömyys **esittää perusteluja**
- 5) kyvyttömyys esittää **rationaalisesti perusteltuja syitä** (vaikka ehkä joitain perusteita voidaan esittää)
- 6) kyvyttömyys esittää riski/hyötysuhteeseen perustuvia **arvioita** (vaikka ehkä joitain rationaalisia perusteita voidaan esittää)
- 7) kyvyttömyys **tehdä järkevä päätös**.

Beauchamp & Childress (2001) pitävät kohtia 2 ja 3 tietämisen ja tietoisuuden vaatimuksina. Kohtia 4–6 he pitävät syy-seuraussuhteita koskevaa järkeilyä vaativina ja kohtaa 7 järkeilyn hyväksyttävää lopputulosta rajaavana vaatimuksena. (Ibid.) Jos listattuja uhkatekijöitä tarkastellaan autonomian tukitoimien perspektiivistä, jaottelut voidaan tehdä ehkä hieman eri tavalla. Lista voidaan kääntää positiiviseen muotoiluun keskittymällä kursivilla korostamiini *kykyvaatimuksiin*. Mielestäni kohtia 1–3 voidaan pitää *ettisen tietoisuuden* osa-alueina. Niissä kyse on oman tilanteen, sen kannalta relevantin informaation ja tilan-

teen seurausten tiedostamisesta. Näitä osa-alueita voidaan siis tukea eettistä tietoisuutta tukemalla ja eettisen tiedon määrää ja laatua lisäämällä. Kohdat 4–6, sekä osittain myös kohta kolme, liittyvät mielestäni *eettiseen ymmärrykseen*. Rationaalisten perusteiden, syyseuraus-suhteiden ja riski/hyötyarvioiden tekeminen ei ole mahdollista pelkkien faktatietojen pohjalta, vaan tarvitaan syvempää ymmärrystä syiden ja tilanteiden vuorovaikutuksesta. Ymmärrystä eettisistä tilanteista voidaan ainakin jossain määrin opettaa esimerkiksi perinteisen luento-opetuksen keinoin. Kohdan 7 vaatimus järkevästä päätöksestä voidaan mielestäni liittää etiikan *motivionaaliseen* puoleen, eli siihen, pystyykö (tai haluaako) toimija kaikesta tiedostaan ja ymmärryksestäänkään huolimatta lopulta tekemään oikean tai järkevän, eli tuon tiedon ja ymmärryksen mukaisen päätöksen.

Tähän listaan voitaisiin yhdistää myös aiemmin mainitut etiikan opetuksen kolme kohdetta: *tiedot, taidot ja asenne*. Kohdat 1–3 edellyttävät eettisten tietojen osa-alueita, esimerkiksi kyky ilmaista preferenssejä vaatii tietoa vaihtoehdoista ja niiden seurauksista. Kohdat 4–6 puolestaan edellyttävät tiettyä listahierarkiassa alaspäin vaativammaksi muuttuvaa taitojen tasoa. Kyky esittää perusteluja ja arvioita vaatii muun muassa päättelykykyä ja kykyä esittää perusteltuja arvoarvostelmia. Kohta 7 puolestaan vaatii eettistä asennetta, joka antaa toimijalle motivaation toimia tietojensa ja taitojensa mukaisesti eikä esimerkiksi muiden tilanteen tai moraalin kannalta epärelevanttien mieltymystensä mukaan. Näin voidaan nähdä, kuinka autonomian tukeminen voidaan ymmärtää etiikan opetuksen osa-alueet kattavana tukitoimien ja kasvatuksen kohteena. Tukemalla autonomiaa tuetaan puolestaan toimijuutta. Toimijuus on toimintakyvyn käsitteen keskiössä; Toimintakyky sijoittuu toimijaan ja toimija säilyttää toimijuutensa niin kauan kuin on riittävän toimintakykyinen. Eettinen toimintakyky puolestaan on tässä tutkielmassa edellä rinnastettu integriteetin osa-alueeksi yksilön haluna ja kykynä toimia omien arvojensa ja minuutensa vaatimalla tavalla, toteuttaen näin sitä, *millainen hänen pitäisi olla*.

7.

LOPUKSI: *HYVÄ* SOTILAS ON *HYVÄ* SOTILAS

Tässä tutkielmassa olen tarkastellut sotilasetiikan erityishaasteita ja sotilaspedagogiikan kehittämismahdollisuuksia etiikan opetuksen saralla. Väitän, että sotilasetiikka on vaativaa etiikkaa, joka vaatii toimijoilta, eli sotilailta, korkeaa eettistä osaamista, jos ei jopa eettistä *erityisosaamista* tai *taituruutta*. Sotilaan dilemmalla tarkoitetaan sotilaan kokemaa ristiriitaa hänen omien arvojensa ja moraalintuutioidensa sekä annettujen käskyjen tai ammattietustisten normien välillä. Häätätilan etiikka puolestaan on eettistä päätöksentekoa tilanteissa, joissa tarjolla on vain eettisesti riskialttiita vaihtoehtoja ja ajallinen paine ja moraalinen intensiteetti ovat korkeat. Usein sotilas joutuu kohtaamaan sotilaan dilemman ja hätätilaetiikan samalla kertaa, sillä hätätilaettiset tilanteet ovat sellaisia, etteivät yleiset normit, ohjeet ja säännöt niissä päde tai riitä toimintaa ohjaamaan. Tällöin sotilas voi joutua tekemään päätöksiä, joita hänen on myöhemmin vaikea itselleen perustella ja oikeuttaa. Tämä puolestaan voi johtaa integriteetin rikkoutumiseen, sirpaloitumiseen ja pahimmillaan niin sanottuun moraaliseen vammaan.

Näin haastavista lähtökohdista käsin on ehkä syytä kysyä, voivatko sotilaat olla moraalisesti hyviä? Salliiko sodan raadollinen luonne heille sen mahdollisuuden, edes silloin kun sota on oikeutettu? Tässä tutkielmassa olen suunnannut tutkimuskysymykseni kuitenkin ratkaisukeskeisemmin. Tutkielmani pyrkii tarjoamaan vastausehdotuksia siihen, miten sotilaista voitaisiin kaikesta huolimatta kasvattaa *parhaita mahdollisia* toimijoita.

Sekä lääketieteen etiikka että sotilasetiikka asettavat omien alojensa ammattietiikan keskiöön toimijan integriteetin. *Integriteetti* puolestaan voidaan määritellä henkilön uskollisuutena omille arvoilleen sekä tästä juontuvana kokemuksena eheästä minuudesta ja näiden mukaisena, itselleen uskollisena toimintana. Integriteetin toimintaelementti eli sen motivationaalinen ulottuvuus puolestaan rinnastuu tässä työssä *eettisen toimintakyvyn* käsitteeseen. Näin ollen tukemalla eettistä toimintakykyä voidaan tukea myös yksilön integriteetin muodostumista ja säilymistä. Eettisen toimintakyvyn käsitettä on avattu ja analysoitu vielä melko vähän, mutta tässä tutkielmassa lähestyn aihetta toimijuuden ja autonomisuuden kautta. Argumentoin, että tukemalla autonomisuutta erilaisin keinoin, tuetaan samalla myös toimintakykyä ja siten voidaan kasvattaa sotilaan integriteettiä. Lisäksi niin integriteetti kuin hätätilaetiikkakin vaativat toisinaan suorien käskyjen, kieltojen, sääntöjen ja lakien ohittamista ja paluuta eettisiin perusteisiin. Kun säännöt eivät hetkellisesti enää päde, on tärkeää, että toimijalla on itsellään selkeä ja tietoinen käsitys sellaisista omista eettisistä peruseriaatteista, joista ei ole valmis missään tilanteessa tinkimään. Ilman tätä tietoisuutta jäädään eettisesti tyhjän päälle, ja tehdyt päätökset uhkaavat olla huonoja tai ainakin mielivaltaisia. Tämän tietoisuuden vahvistamiseksi

ja integriteetin tukemiseksi sotilaiden eettiseen koulutukseen tulisi mielestäni lisätä etiikan teorioiden ja perusteiden opetusta.

Integriteetti on niin sanottu rakenteellinen hyve, eli se itsessään ei sisällä arvoarvostelmia tai muita moraalisia sisältöjä. Tästä syystä *myös arvokasvatuksella ja normien sisäistämiseksi on tilaa ja tarvetta* eettisen toimintakyvyn kehittämisen rinnalla. Vaikkei tälläkään yhdistelmällä tietenkään voida poistaa kaikkia sotilaiden kohtaamia eettisiä ongelmia ja hätätilanteita, näin voidaan ehkä kuitenkin valmistaa sotilasta mahdollisiin haasteisiin sekä lievittää hänen kokemaansa epätietoisuutta, ristiriitaa ja kärsimystä vaikean valinnan hetkellä ja sen jälkeen. Integriteetin tukeminen estää fragmentaatiota ja moraalista vammaa. Moraalisesti vammautunut sotilas pitää itse itseään usein pahana ihmisenä, mutta varmaa on ainakin se, ettei moraalisesti vammautunut sotilas voi olla hyvä sotilas siinä merkityksessä, että pystyisi saavuttamaan täyden potentiaalinsa tai täyttämään mittansa sotilaana muiltakaan osin. Jos puolestaan sotilas on äärimmäisen tehokas, mutta vastuuton tai kylmästi epäeettinen täysin ilman omaatuntoa, emme ehkä pidä häntä sotilaana alkuunkaan. Yleensä luonnehdimme tällaisia henkilöitä mieluummin murhaajiksi ja psykopaateiksi. Sen sijaan hyvän sotilaan tulee olla myös *moraalisesti hyvä*. Hyväkään sotilas ei välttämättä saa tehdä vain moraalisesti haluttavia sankaritekoja ja helppoja päätöksiä tai kulkea voitosta voittoon. Sen sijaan *hyvä* sotilas on se, joka selviää hankalistakin tilanteista valitsemalla *parhaan mahdollisen* vaihtoehdon ja perustelemalla valintansa sekä itselleen että muille. *Hyvä* sotilas saattaa edelleen joutua tekemään pahoja tekoja ja huonoja ratkaisuja, mutta hän tulee selviämään niistä myös psyykkisesti ja henkisesti. *Hyvä* sotilas voi säilyttää integriteettinsä ja toimintakykynsä. Tätä kautta *hyvä* sotilas on lopulta myös tehokkain ja *paras mahdollinen* sotilas.

LIITE

1. Sotilasvala ja -vakuutus:

”Minä N.N. lupaan ja vakuutan (valassa) kaikkeinvaltiaan ja kaikkein tietävän Jumalan edessä, (vakuutuksessa) kunniani ja omantuntoni kautta, olevani Suomen valtakunnan luotettava ja uskollinen kansalainen. Tahdon palvelella maatani rebellisesti sekä parhaan kykyyni mukaan etsiä ja edistää sen hyötyä ja parasta.

Minä tahdon kaikkialla ja kaikissa tilanteissa, rauhan ja sodan aikana puolustaa isänmaani koskemattomuutta, sen laillista valtiojärjestystä sekä valtakunnan laillista esivaltaa. Jos havaitsen tai saan tietää jotakin olevan tekeillä laillisen esivallan kukistamiseksi tai maan valtiojärjestyksen kumoamiseksi, tahdon sen viipymättä viranomaisille ilmoittaa.

Joukkoa, johon kuulun sekä paikkaani siinä, en jätä missään tilanteessa, vaan niin kauan kuin minussa voimia on, suoritan saamani tehtävän loppuun.

Lupaan käyttäytyä kunnollisesti ja ryhdikkäästi, totella esimiehiäni, nondattaa lakeja ja asetuksia sekä säilyttää hyvin minulle uskotut palvelussalaisuudet. Tahdon myös asetoveritani kohtaan olla suora ja auttavainen. Milloinkaan en sukulaisuuden, ystävyysyden, kateuden, vihan tai pelon vuoksi enkä myöskään lahjojen tai muun syyn tähden toimi vastoin palvelusvelvollisuuttani.

Jos minut asetetaan esimiesasemaan, tahdon olla alaisiani kohtaan oikeudenmukainen, pitää huolta heidän hyvinvoinnistaan, hankkia tietoja heidän toiveistaan, olla heidän neuvonantajanaan ja ohjaajanaan sekä omasta puolestani pyrkiä olemaan heille hyvänä ja kannustavana esimerkkinä.

Kaiken tämän minä tahdon kunniani ja omantuntoni mukaan täyttää.”

(Valtioneuvoston asetus 741/2000)

2. Kadettilupaus:

”Kadettilupun, sotilaan korkeimpien hyveiden, uskollisuuden ja miehuuden, kunnian ja toveruuden vertauskuvan edessä minä lupaan uhrata työni ja elämäni Isänmaalle. Kadettaikani ja sen jälkeen olkoon tunnukseksi Suomen vapaus ja kansamme onni. Isien sankarimuisto säilyköön minulle pyhänä, ja sotilaan kunnia olkoon toimintani johtotähti. Ajatuksieni ja tekojeni kannustimet ja tavoitteet olkoot aina ylevät ja jalot. En karta työtä, en taistelua, en kärsimyksiä, en kuolemaa tämän lupauksen lunastamiseksi. Autta koon Jumala minua olemaan kestävä kunnian tiellä.”

(Aalto 2016, Liite 8, 128.)

3. Lääkärinvala:

”Vakuutan kunniani ja omantuntoni kautta pyrkiväni lääkärintoimessani palvelemaan lähimmäisiäni ihmisyyttä ja elämää kunnioittaen. Päämääränäni on terveyden ylläpitäminen ja edistäminen, sairauksien ehkäiseminen sekä sairaiden parantaminen ja heidän kärsimystensä lievittäminen.

Työssäni noudatan lääkärin etiikkaa ja käytän vain lääketieteellisen tutkimustiedon tai kokemuksen hyödyllisiksi osoittamia menetelmiä. Tutkimuksia ja hoitoja suositellessani otan tasapuolisesti huomioon niistä potilaalle koituvan hyödyn ja mahdolliset haitat.

Pidän jatkuvasti yllä korkeaa ammattitaitoani ja arvioin työni laatua.

Subtaudun kollegoihini kunnioittavasti ja annan heille apuani, kun he potilaita hoitaessaan sitä pyytävät. Rohkeaisen potilaitani kysymään tarvittaessa myös toisen lääkärin mielipidettä.

Kunnioitan potilaani tahtoa. Pidän salassa luottamukselliset tiedot, jotka minulle on potilaita hoitaessani uskottu. Täytän lääkärin velvollisuuteni jokaista kohtaan ketään syrjimättä enkä uhkauksestakaan käytä lääkärintaitoani ammattietikkani vastaisesti.”

(Lääkäriliitto)

LÄHTEET

Aalto, Janne (2010). “Opettaja, kasvattaja vai tiedonjakaja? Pohdintaa kadettien etiikanopetuksen todellisuudesta.” Teoksessa *Toimintakykyä kehittämässä: Jarmo Toiskallion jublakinja. Military Pedagogical Reflections*. Toim. Juha Mäkinen & Juha Tuominen. Julkaisusarja 1: nro 6/2010, Maanpuolustuskorkeakoulu, Johntamisen ja sotilaspedagogiikan laitos.

Aalto, Janne (2016). *Hyvä sotilas – oikea toiminta: Miksi asevoimissa opetetaan sotilasetiikkaa?* Julkaisusarja 1: Turkimuksia nro 7, Maanpuolustuskorkeakoulu.

Airaksinen, Timo (1991). Ammattien etiikan filosofiset perusteet. Toim. Timo Airaksinen. Teoksessa *Ammattien ja ansaitsemisen etiikka*. Helsinki: Yliopistopaino.

Bailey, Kathleen M. (2012). “Reflective Pedagogy”. Teoksessa *The Cambridge Guide to Pedagogy and Practice in Second Language Teaching*. Toim. Anne Burns & Jack Richards. Cambridge: Cambridge University Press.

Berghaus, Paul T. & Cartagena, Nathan L. (2013). Developing Good Soldiers: The Problem of Fragmentation Within the Army. *Journal of Military Ethics*, 12 (4), 287-303

Beauchamp, Tom L. & Childress, James F. (2001). *Principles of Biomedical Ethics*. New York: Oxford University Press.

Boda, Mihaly (2017). “Soldier’s Autonomy and Military Authority”. Teoksessa *Studies on Military Ethics*, vol. 3. Toim. Peter Olsthoorn. Leiden: Brill Nijhoff.

Cartagena Nathan L. & Beaty Michael D. (2017). “Military Leaders, Fragmentation, and the Virtue of Integrity”. Teoksessa *Military Ethics and Leadership*, vol.3. Toim. Peter Olsthoorn. Leiden: Brill Nijhoff.

Conrad, Peter & Schneider, Joseph W. (1981). *Deviance and Medicalization: From Badness to Sickness*. Philadelphia: Temple University Press.

Côte, James E. & Levine, Charles G. (2002). *Identity Formation, Agency, and Culture: A Social Psychological Synthesis*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.

Dahler-Larsen, Peter (2005). “Vaikuttavuuden arviointi”. Julkaisussa *Hyvät käytännöt: Menetelmä-käsikirja*. Helsinki: Stakes.

[http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/77071/vaikuttavuuden_arv.pdf?sequence=1. Viitattu 16.11.2017]

Erikson, Erik (1994). *Identity, Youth and Crisis*. New York: W. W. Norton & Company, 1968.

Fisher, David (2011). *Morality and War: Can War Be Just in the Twenty-First Century?*. New York: Oxford University Press.

Gardiner, Stephen M. (2011). *A Perfect Moral Storm: The Ethical Tragedy of Climate Change*. New York: Oxford University Press.

Gardiner, Stephen M. (2013). "The Desperation Argument for Geoengineering". Climate Change Justice Symposium, 2013.
[DOI:10.1017/S1049096512001424. Viitattu 16.11.2017]

Heinonen, Reijo E. (2017). "Bridging the Gap of Understanding: Dialogue Competence in the Renewal of UN Peacekeeping and Civil Crisis Management". Teoksessa *Ethical Basis of Human Security Towards Peace Renewal of Peace Operations Training*. Toim. Arto Mutanen. Helsinki: FINCENT Publication Series 1/2017.

Heiskanen, V. A. (2017). "The Scopics of Internentional Comflicts". Teoksessa *Ethical Basis of Human Security Towards Peace Renewal of Peace Operations Training*. Toim. Arto Mutanen. Helsinki: FINCENT Publication Series 1/2017.

Häyry, Matti (1991). Nuorukaiselle kuolla kuuluu - vai kuuluuko? Sotilasammattin etiikan ulkoisia ja sisäisiä rajanvetoja. Teoksessa *Ammattien ja ansaitsemisen etiikka*. Toim. Timo Airaksinen. Helsinki: Yliopistopaino.

Jeffery, Liz (2011). *Understanding Agency: Social Welfare and Change*.
[DOI: 10.2307/j.ctt1t896pz.7. Viitattu 15.11.2017]

Järveläinen, Petri, Meriläinen, Juha & Orsila, Markku (2016). Eettinen toimintakirja - henkinen kestokyky. Sotilaan taskukirja, luonnos. Juvenesprint.

Kanpol, Barry 1999. *Critical Pedagogy*. Westport: Bergin & Garwey, 1999.
[https://ebookcentral.proquest.com/lib/kutu/reader.action?docID=3000216. Viitattu 4.12.2017]

Kucera, Tomas. (2018). *The Military and Liberal Society: Societal-Military Relations in Western Europe*. London: Routledge.

Lindley, Richard (1986). "Autonomy". Sarjassa *Issues in Political Theory*. Edit. Peter Jones & Albert Weale. Hampshire: MacMillan Education.

Lääkäriliitto, *Lääkärinvala*.

[https://www.laakariliitto.fi/liitto/etiikka/laakarinvala/. Viitattu 15.11.2017]

- Meagher, Robert (2014). *Killing from the Inside Out: Moral Injury and Just War*. Eugene: CASCADE Books.
- Mikkonen, Riku (2008). *Sotilaan eettinen toimintakyky ja päätöksenteko: Teoreettinen mallinnus ja empiirinen tutkimus kriisinhallintaympäristössä*. Julkaisusarja 2: nro. 20/2008, Helsinki: Maanpuolustuskorkeakoulu, Koulutustaidon laitos.
- Mileham, Patrick (2017). ”Military Integrity: Moral or Ethical?” Teoksessa *Military Ethics and Leadership*. Toim. Peter Olsthoorn. Leiden: Brill Nijhoff.
- Mutanen (2010). ”Arvoista, etiikasta ja toimintakyvystä”. Teoksessa *Toimintakykyä kehittämässä: Jarmo Toiskallion jublakirja – Military Pedagogical Reflections*. Toim. Juha Mäkinen & Juha Tuominen. Julkaisusarja 1: nro. 6/2010, Maanpuolustuskorkeakoulu, Johtamisen ja sotilaspedagogiikan laitos.
- Mäkinen, Juha (2010). ”Creating a Unified Framework for Future-Oriented Education in Military Ethics”. Teoksessa *Educational Challenges Regarding Military Action*. Toim. Hubert Annen & Wolfgang Royl. Peter Lang, Internationaler Verlag der Wissenschaften.
- Opinto-opas 2017–2018, Turun yliopisto, NettiOpsu.
[<https://nettiopsu.utu.fi/opas/tutkintoOhjelma.htm?rid=30512&uiLang=fi&lang=fi&lvv=2017>. Viitattu 31.10.2017]
- Puolustusvoimat, *Palvelus ja toimintakyky -kansio*, 2017.
- Puolustusvoimat, *Yleinen palvelusohjesääntö (YLPALVO)* 2017. Pääesikunta, toim. Halonen & Karvinen, Juvenes Print Oy, 2016.
[http://puolustusvoimat.fi/documents/1948673/2258487/PEVIESTOS_YLPALVO+2017/3684dac2-c7ac-4d93-b792-34649f6e2f5d. Viitattu 3.11.2017]
- Rawls, John (1971). *A Theory of Justice*. Cambridge: Harvard University Press.
- Räikkä, Juha (2004). *Moraalin kanssa - Esseitä hyvästä yhteiskunnasta*. Oy UNIpress Ab.
- Räikkä, Juha (2017). *Ihmisen epätäydellisyydestä ja muita kirjoituksia*. EU: Unipress.
- Stanford Encyclopedia of Philosophy (SEP), ”Agency”.
[<https://plato.stanford.edu/entries/action/>. Viitattu 13.11.2017]
- Straughan, Roger (1988). ”Judgement and Action in Moral Education”. Teoksessa *Philosophical Issues in Moral Education and Development*. Toim. Spiecker Ben & Roger Straughan. Milton Keynes: Open University Press.

ten Have, Henk & Gordijn Bert (2013). *Handbook of Global Bioethics*, vol. 1, Dordrecht: Springer Science+Business Media.
[<https://link.springer.com/content/pdf/10.1007%2F978-94-007-2512-6.pdf>.
Viitattu 16.11.2017]

ten Have, Henk A. M. J. (2014) "Bioethics Education". Teoksessa *Handbook of Global Bioethics*, vol. 2. Toim. Henk ten Have & Bert Gordijn. Dordrecht: Springer Science+Business Media.

Toiskallio, Jarmo (toim.) (2007). *Ethical Education in the Military: What, How and Why in the 21st Century?* National Defence University: Edita Prima.

Toiskallio, Jarmo & Mäkinen, Juha (2009). *Sotilaspedagogiikka: Sotiluden ja toimintakyvyn teoriaa ja käytäntöä*. Julkaisusarja 1: nro. 3/2009, Maanpuolustuskorkeakoulu, Johtamisen ja sotilaspedagogiikan laitos.

Toner, James Hugh (1995). *True Faith and Allegiance: The Burden of Military Ethics*. University Press of Kentucky.

Walzer, Michael (1977). *Just and Unjust Wars*. Basic Books, New York.

Welleman, David J. (2001). "The Genesis of Shame". *Philosophy and Public Affairs*, vol. 30 no.1, 2001, s. 27–5.

Wright, Richard A. (1987). *Human Values in Health Care: The Practice of Ethics*. New York: McGraw-Hill Book Company.

SUMMARY

In this treatise I analyze the scope and nature of 21st century military ethics in terms of the demands of modern conflicts and the current military ethical training that soldiers receive. The scope of military conflicts has changed dramatically during the past few decades. This means that the operational environment of the soldier has changed, it now being more arbitrary, ambiguous and unpredictable than before. In this treatise, some of the features of the new operational environment are paralleled with the concept of emergency ethics. Emergency ethics applies in situations where hard ethical choices must be made, where the best course of action is unclear and all the alternatives hold significant moral risks – and yet some action must be taken.

The modern nature of military conflicts calls upon a change in military ethics and the ethical training of soldiers. I argue, like many others, that the current ethical training is not sufficient to coach soldiers through the hardest of choices they may have to make in their line of work. Simple orders and codes of conduct are no longer enough. The concept of ethical action competence has been suggested as a response to the new ethical challenges of war. In this treatise, I further analyze the concept of ethical action competence and try to determine what kind of components it should include, and how these components should be developed and maintained. In my analysis, I place the concept of personal integrity at the center of ethical action competence and further analyze the concept of integrity, finding autonomy and the ability to ethical reflection as the constituent parts of integrity and thus also of ethical action competence.

In my attempt to participate constructively in the renewal of military ethical training, I bring elements of medical ethics, including the ethical training of physicians, to the discussion, as those in the medical and military professions alike may have to deal with questions of life and death. Whenever these ultimate questions arise, we may see these professions as ethically sensitive and, as such, sometimes extremely ethically demanding. In these situations, it may be ethically more motivating not to strive to be unequivocally *ethically good*, but to be at least the *best possible* soldier and person one can be in that given situation.

Aikaisemmin tässä sarjassa on julkaistu

Pulkka Antti-Tuomas (toim.) (2017) *Ikkunoita sotilaskoulutukseen ja -kasvatukseen: asevelvollisten arvot, upseeriksi koulutettavien identiteetti ja kriisinballinnan näkökulma gender-toimintaan*. Maanpuolustuskorkeakoulu, Johtamisen ja sotilaspedagogiikan laitos Julkaisusarja 2: Tutkimuselosteita nro 1.

[<http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-25-2882-0>]

Maanpuolustuskorkeakoulu

Johtamisen ja sotilaspedagogiikan laitos
PL 7, 00861 Helsinki

Puh. +358 299 800

www.mpkk.fi

ISBN 978-951-25-3022-9 (PDF)
ISSN 2489-8473 (verkkojulkaisu)

100

Puolustusvoimat

Försvarsmakten • The Finnish Defence Forces